UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
Facultatea de Istorie și Filosofie

SESIUNEA ŞTIINȚIFICĂ

A DEPARTAMENTULUI ISTORIA ROMÂNILOR, UNIVERSALĂ ŞI ARHEOLOGIE

VIII
ediția

VINERI, 27 MAI 2022

Editor: Aurel Zanoci

PROGRAM
REZUMATELE COMUNICĂRILOR

Chișinău 2022

94+902/904(082)
S 50

Comitetul organizatoric
Aurel ZANOCI, dr., conf. univ.
Ion EREMIA, dr. hab., prof. univ.
Igor BERCU, asistent univ.
Mihail BĂȚ, asistent univ.
Ion CHEPTENE, asistent univ.

Comitetul științific
Ion EREMIA, dr. hab., prof. univ., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID: 0000-0002-2007-9233
Anatol PETRENCU, dr. hab., prof. univ., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID: 0000-0002-5449-1023
Sergiu MATVEEV, dr., conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID: 0000-0001-8515-2852
Liliana ROTARU, dr., conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID: 0000-0002-3051-5721
Aurel ZANOCI, dr., conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID: 0000-0002-3236-7582
Sorin Cristian AILINCĂI, dr., Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion", Tulcea, România, ORCID: 0000-0002-6936-1942

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția a 8-a, 27 mai 2022: In memoriam *Ion Niculiță* (1939-2022): Program. Rezumatele comunicărilor / Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie; editor: Aurel Zanoci; comitetul organizatoric: Aurel Zanoci [et al.]; comitetul științific: Ion Eremia [et al.]. – Chișinău: CEP USM, 2022. – 76 p.: fig.
60 ex.

ISBN 978-9975-159-41-8

Redactor:
Claudia Cemârtan, dr., conf. univ.

PROGRAM

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
(SALA SENATULUI, BLOCUL CENTRAL)

https://meet.google.com/ioi-rrht-sbe

VINERI, 27 MAI 2022

9^{00}-9^{30}	Ședința de deschidere a sesiunii științifice
9^{30}-10^{15}	Ședința plenară (moderator: Sergiu MATVEEV)
Igor ȘAROV *Universitatea de Stat din Moldova*	**Omul și pedagogul Ion Niculiță**
Aurel ZANOCI *Universitatea de Stat din Moldova*	**Arheologul și cercetătorul Ion Niculiță**
10^{15}-10^{45}	Pauză de cafea
10^{45}-13^{00}	Desfășurarea lucrărilor pe secții
13^{00}-14^{00}	Prânzul
14^{00}-17^{00}	Desfășurarea lucrărilor pe secții

SECȚIA
ARHEOLOGIE

(MUZEUL DE ANTICHITĂȚI „TUDOR ARNĂUT” /
AUD. 535, BLOCUL CENTRAL)

https://meet.google.com/hzf-kafe-fnc

10^{45}-13^{00} Comunicări

Moderator: Aurel ZANOCI

Vasile DIACONU
Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu Neamț / Complexul Muzeal Național Neamț, România

Dinamica locuirilor Precucuteni în zona subcarpatică. Studiu de caz: bazinul hidrografic Topolița

---

Adela KOVACS
Muzeul Județean Botoșani, România

Vasile DIACONU
Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu Neamț / Complexul Muzeal Național Neamț, România

Considerații despre un nou altar precucutenian de la Topolița (jud. Neamț)

Vasile DIACONU
Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu Neamț / Complexul Muzeal Național Neamț, România

Unele considerații privind industria litică din bronzul mijlociu de la est de Carpați

---

Mariana SÎRBU *Muzeul Național de Istorie a Moldovei*	**Completări privind lotul artefactelor din piatră, descoperit în incinta primei așezări de tip Noua, cercetate pe teritoriul Republicii Moldova**
Eugen MISTREANU *Muzeul Național de Istorie a Moldovei*	**Un lot de piese din lut caracteristice epocii bronzului târziu, descoperit în situl Cucoara I (identificat în fondul Muzeului Național de Istorie a Moldovei)**
Sorin-Cristian AILINCĂI *Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion", Tulcea, România* Mihai CONSTANTINESCU *Institutul de Antropologie „Francisc I. Rainer", București, România* Simina STANC *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iași, România* Florian MIHAIL Aurel STĂNICĂ Marian MOCANU *Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion", Tulcea, România* Corina SIMION Mirela MIHON Doru PACESILA Alexandru PETRE *Institutul Național de Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei", Laboratorul RoAMS, Măgurele, România*	**Noi date despre locuirea din prima epocă a fierului de la Enisala–*Palanca*, jud. Tulcea**

Gheorghe POSTICĂ *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”*	**Istoricul cercetărilor arheologice de la Hansca**
Andrei COROBCEAN *Universitatea de Stat din Moldova*	**Considerații privind abordarea identităților și proceselor etnice în lucrările lui Ion Niculiță**

14^{00}-17^{00} Comunicări

Moderator: Andrei COROBCEAN

Vitalie SOCHIRCĂ Tatiana NAGACEVSCHI *Universitatea de Stat din Moldova*	**Considerații privind vârsta solurilor din stratul cultural aferent epocii fierului în siturile arheologice din microzona Saharna**
Aurel ZANOCI Mihail BĂȚ Victor DULGHER Vladimir CHITIC Daniel CUCULESCU *Universitatea de Stat din Moldova*	**Cercetări perieghetice în preajma satului Socola, raionul Șoldănești**
Vlad VORNIC *Agenția Națională Arheologică* Vladimir CHITIC *Universitatea de Stat din Moldova* Sergiu POPOVICI *Agenția Națională Arheologică* Sergiu HEGHEA *Agenția Națională Arheologică*	**Un sit arheologic din prima epocă a fierului, descoperit la Pohrebeni-Otac**

Aurel ZANOCI Daniel CUCULESCU *Universitatea de Stat din Moldova*	**O nouă fortificație „circulară”, descoperită în Pădurea Păpăuților, raionul Rezina**
Natalia MATEEVICI *Muzeul Național de Istorie a Moldovei*	**Artefacte ceramice grecești, descoperite în microzona Hansca (Republica Moldova)**
Mihail BĂȚ *Universitatea de Stat din Moldova*	**O descoperire latenoidă de la Mașcăuți „Poiana Ciucului”**
Michael MEYER *Universitatea Liberă Berlin, Germania* Octavian MUNTEANU *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”* Torben SCHATTE *Universitatea Liberă Berlin, Germania* Mihail BĂȚ *Universitatea de Stat din Moldova* Vasile IARMULSCHI *Universitatea Liberă Berlin, Germania / Muzeul Național de Istorie a Moldovei* Nicolae BATOG *Universitatea Adam Mickiewicz, Poznań, Polonia*	**Studii interdisciplinare în situl Ivancea – *sub Pădure* în anul 2021**

Vasile IARMULSCHI *Universitatea Liberă Berlin, Germania / Muzeul Național de Istorie a Moldovei*	**Pilipenkova-Gora – o așezare de epocă Latène târzie din regiunea Niprului Mijlociu**
Sergiu MATVEEV *Universitatea de Stat din Moldova* Vlad VORNIC *Agenția Națională Arheologică* Tudor BRANIȘTE *Universitatea Tehnică a Moldovei*	**Un pinten de fier din sec. IV p. Chr. descoperit la Lipoveni**
Vlad VORNIC *Agenția Națională Arheologică* Sergiu MATVEEV *Universitatea de Stat din Moldova*	**Un mormânt din epoca hunică, descoperit la Costești**
Ludmila BACUMENCO-PÎRNĂU *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”*	**Mărturii arheologice privind jocurile practicate în Moldova medievală**

SECȚIA
ISTORIE

(CENTRUL DE INFORMARE A ROMÂNIEI „GHEORGHE BRĂTIANU” / AUD. 530, BLOCUL CENTRAL)

https://meet.google.com/kip-sywp-jqq

10^{45}-13^{00} Comunicări

Moderator: Anatol PETRENCU

Ion EREMIA *Universitatea de Stat din Moldova*	**Stăpânirile domnilor Țării Moldovei dincolo de Nistru: Cetatea Cern**
Alexandru BEJENARU *Universitatea de Stat din Moldova*	**Problema Țării Șipenițului în istoriografia română și ucraineană**
Ion CHEPTENE *Universitatea de Stat din Moldova*	**Acta Tomiciana – izvor de referință în cercetarea relațiilor politice moldo-polone din secolul al XVI-lea**
Emil DRAGNEV *Universitatea de Stat din Moldova*	**Programul iconografic al sistemului de boltire a paraclisului Sf. Ioan cel Nou de la mănăstirea Bistrița**
Alina FELEA *Institutul de Istorie (MEC)*	**Încetarea căsătoriei prin divorț în Țara Moldovei (sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea): considerații generale**
Valentin TOMULEȚ *Universitatea de Stat din Moldova*	**Basarabia la 1828: relații comerciale și negustori (descrisă într-un memoriu prezentat instituțiilor imperiale ruse) (II)**

Cristina GHERASIM *Universitatea de Stat din Moldova*	**Listele nobililor cu drept de vot – sursă importantă în studierea istoriei nobilimii din Basarabia (studiu de caz: alegerile nobiliare din 1847)**
Vasile FILAT *Universitatea de Stat din Moldova*	**Baptiștii germani din Basarabia**

14^{00}-17^{00}	Comunicări
Moderator: Ion EREMIA	
Andrei EMILCIUC *Institutul de Istorie (MEC)*	**Sistemul de patente în domeniul comerțului în Basarabia și România (1859-1914)**
Aurel FONDOS *Universitatea de Stat din Moldova*	**Dinamica vieții cotidiene în Basarabia în contextul factorilor politici și economici (anii 1930)**
Anatol PETRENCU *Universitatea de Stat din Moldova*	**Orașul Chișinău în primele luni ale re-ocupației sovietice (august-decembrie 1944)**
István BANDI *ABTL, Budapesta, Ungaria*	**Venirea la putere a comuniștilor in Ungaria, reflectată în sursele istorice ale arhivei CNSAS**
Nelea CHIHAI *Universitatea de Stat din Moldova*	**Istoriografia celui de-al treilea val de deportare din RSS Moldovenească (1 aprilie 1951)**
Nicolae FUȘTEI *Institutul de Istorie (MEC)*	**Categoriile comunităților religioase în RSSM**

Ion MOȘNEGUȚU *Universitatea de Stat din Moldova*	**Mănăstirea Hârbovăț în demersul istoriografic din Republica Moldova**
Liliana ROTARU *Universitatea de Stat din Moldova*	**Cum a devenit ateismul disciplină academică**
Ion Valer XENOFONTOV *Universitatea de Stat din Moldova*	**Exilul românesc. Studiu de caz: Monica Lovinescu (1923-2008)**
Ion Valer XENOFONTOV *Universitatea de Stat din Moldova* Iulia MALCOCI *Cercetător independent*	**Eugeniu Russev (1915-1982) – istoric între filologi, filolog între istorici**
Octavian MOȘIN *Universitatea de Stat din Moldova*	**Slujitori ai altarului înhumați în Cimitirul Central din Chișinău**

REZUMATELE COMUNICĂRILOR

ARHEOLOGIE

Dinamica locuirilor Precucuteni în zona subcarpatică. Studiu de caz: bazinul hidrografic Topolița

CZU: 902.035.2:556.5(282.243.7)

Vasile DIACONU

Până acum trei decenii, în zona de nord a Subcarpaților Moldovei erau cunoscute foarte puține descoperiri atribuite culturii Precucuteni. Pentru bazinul hidrografic al râului Topolița, afluent de dreapta al Moldovei, cel mai cunoscut sit era cel de la Târpești, care a fost cercetat sistematic.

După anul 2000, intensele cercetări de suprafață, realizate în zona aflată în studiu, au favorizat identificarea unor noi situri atribuite mediului cultural amintit, fapt ce a modificat substanțial imaginea referitoare la dinamica teritorială a acestor comunități. Începând cu anul 2007, când s-au făcut săpături arheologice sistematice în situl legat de exploatarea apelor sărate de la Țolici-*Hălăbutoaia*, s-au obținut informații foarte interesante despre comunitățile eneolitice. După 2015, prin intermediul unui protocol de colaborare existent între Complexul Muzeal Național Neamț și Universitatea din Erlangen-Nürnberg, mai multe situri atribuite culturii Precucuteni au fost investigate prin metode geofizice, fiind obținute informații foarte detaliate despre organizarea internă a așezărilor și gradul de conservare a acestora.

Pe baza datelor cunoscute în prezent, observăm o distribuție oarecum neuniformă a așezărilor: un grup aflat în zona de confluență a Topoliței cu Moldova, iar un alt grup, mai consistent, care face obiectul discuției noastre, poate fi conturat în bazinul superior al râului.

Recent, unul dintre aceste situri, cel de la Topolița – *La nord-vest de sat*, a fost inclus într-un proiect de cercetare sistematică, care oferă deja o serie de rezultate interesante pentru etapa mijlocie a culturii Precucuteni.

Considerații despre un nou altar precucutenian de la Topolița (jud. Neamț)

CZU: 903.7(282.243.7)

Adela KOVACS, Vasile DIACONU

În prezentarea de față, autorii elucidează contextul descoperirii unui mic altar în situl precucutenian de la Topolița, jud. Neamț. Artefactul în discuție a fost identificat în apropierea locuinței L.4/2021, fiind asociat cu un bogat material ceramic, resturi osteologice și artefacte litice. Deși s-a păstrat în stare fragmentară, obiectul păstrează unele trăsături care permit reconstituirea formei sale. Având, cel mai probabil, aspectul unei casete închise, altărașul prezenta patru picioare, care îi dau o notă antropomorfizată. De asemenea, pe toată suprafața exterioară, acesta a fost decorat cu linii incizate.

Pe baza trăsăturilor generale, stabilite prin reconstituirea grafică, considerăm că obiectul se încadrează în categoria altarelor, așa cum a fost ea definită în literatura de specialitate. Pentru o discuție de ansamblu, vom folosi exemple relevante și analogii – atât din mediul precucutenian, cât și din arealul neo-eneoliticului balcano-anatolian.

Modul concret de folosire a acestor tipuri de recipiente este greu de reconstituit. Cu toate acestea, se poate presupune utilizarea lor pentru păstrarea unor produse solide sau lichide sau întrebuințarea lor ca recuzită în cadrul unor ceremonii.

Unele considerații privind industria litică din bronzul mijlociu de la est de Carpați

CZU: 903-032.5″637″(234.421)

Vasile DIACONU

În general, în studierea epocii bronzului s-a pus accentul pe cercetarea tipologiei așezărilor, a comportamentului funerar, a ceramicii și pieselor metalice, alte categorii de inventar fiind prea puțin analizate. Avem în vedere faptul că, deși a fost o etapă istorică în care metalul a însemnat un important element de progres, totuși, în virtutea unei tradiții de milenii, piatra continuă să reprezinte o resursă importantă pentru confecționarea uneltelor, armelor și chiar a simbolurilor sociale. Cu toate acestea, în literatura de specialitate se observă aproape o neglijare a industriei litice, cu excepția unor piese mai deosebite.

O analiză atentă a unor loturi de materiale litice, provenite din câteva așezări ale culturii Costișa din zona subcarpatică, a relevat faptul că avem de a face cu un anumit regres tehnologic față de etapele cronologice anterioare. Cu excepția unor topoare și cuțite curbe, restul inventarului este constituit din piese litice, obținute prin debitaj. O caracteristică a acestor loturi de materiale o reprezintă faptul că s-au folosit, cu precădere (peste 95%), roci locale (gresii silicioase, chert-uri), prelucrate într-o manieră foarte arhaică. Pornind de la această observație, se pune problema ce anume a determinat acest regres tehnologic. Spre deosebire de eneolitic, când silexul era utilizat în mod curent, în epoca mijlocie a bronzului roca aceasta a fost utilizată destul de rar, fapt care se poate explica tocmai prin imposibilitatea accesului la surse. O asemenea situație poate fi argumentată prin aceea că limitele culturii Costișa nu depășesc bazinul râului Moldova și valea Siretului, iar prezența unor așezări fortificate pe granița răsăriteană a acestei entități a epocii bronzului sugerează existența unui pericol dinspre nord și est, deci și o limitare a aprovizionării cu materii prime de calitate.

Completări privind lotul artefactelor din piatră, descoperit în incinta primei așezări de tip Noua, cercetate pe teritoriul Republicii Moldova*

CZU: 903.6:902.2(478)

Mariana SÎRBU

Dezvoltarea industriei metalurgice a condus la perfecționarea unor categorii de obiecte, care au început să fie turnate în serie. Cu toate acestea, noua tendință nu a putut înlocui funcțional un șir de unelte și arme, care – fie datorită practicității și calității, fie tradiției sau semnificației sociale – continuau să fie prelucrate din piatră. Avântul metalurgiei bronzului a avut loc în perioada târzie a epocii bronzului, când teritoriul Republicii Moldova era populat de comunitățile a două culturi arheologice – Noua, în jumătatea nordică, și Sabatinovka, în cea sudică. În așezările acestor medii culturale, artefactele din piatră reprezintă un procent ridicat și fac parte, cu precădere, din categoria uneltelor. Printre așezările cu o prezență abundentă a pieselor litice se remarcă cele de la: Ghindești VI, Cobâlea „Stația", Slobozia-Șirăuți III, Odaia-Miciurin, Taraclia-Gaidabul ș.a. Din siturile de tip Noua-Sabatinovka, cercetate pe teritoriul Republicii Moldova, doar artefactele din piatră, descoperite în așezarea Odaia-Miciurin, au fost publicate relativ complet, în celelalte cazuri autorii limitându-se la valorificarea doar a obiectelor mai reprezentative.

Pe teritoriul țării noastre, primele vestigii caracteristice culturii Noua au fost descoperite în localitatea Ghindești (raionul Florești), în anii 1956-1957, când cercetătoarea A.I. Meliukova investighează arheologic trei dintre „cenușarele" acestei așezări, intrată în literatura de specialitate sub denumirea Ghindești VI. În urma cercetării, a fost colectat un lot impresionant de fragmente ceramice și artefacte din os, piatră, lut și bronz. Parțial, acestea au fost publicate de autoarea săpăturilor, în special ceramica și bronzurile, materialul litic fiind reprezentat doar de cinci piese mai specifice. Lotul total al obiectelor din piatră, descoperite în așezarea Ghindești VI, conține

* Cercetare realizată în cadrul proiectului 20.80009.0807.43 „Patrimoniul muzeal și memoria istorică: cercetare, interpretare, prezentare".

91 de piese, în mare parte, unelte (fragmente de râșniță – 11; abrazive – 17; discuri – 32; șlefuitoare – 10; percutoare – 7; pisăloage – 2; topoare – 2; frecător – 1; polizor – 1), însemne sociale (fragmente de sceptre – 2), arme și alte șase obiecte cu utilitate incertă. Artefactele prelucrate din silex sunt reprezentate de un fragment de topor, o lamă, cinci răzuitoare, gratoare și 14 așchii simple.

Analiza inventarului din piatră are importanța sa în reconstituirea mai multor aspecte – atât ale paleoeconomiei, ca surse de date privind ocupațiile gospodărești sau meșteșugărești, cât și ale relațiilor sociale (statut, schimb) și intercomunitare (caracter războinic/pașnic). Valorificarea incompletă a descoperirilor creează lacune, ce vin în defavoarea cercetării care ar include, în special, elaborări de tipologii, documentarea nivelului prezenței, de la zonă la zonă, a anumitor categorii de obiecte, identificarea indiciilor directe și indirecte privind activitățile practicate.

Un lot de piese din lut, caracteristice epocii bronzului târziu, descoperit în situl Cucoara I (identificat în fondul Muzeului Național de Istorie a Moldovei)*

CZU: 903-032.61″6377″:902.2(478)

Eugen MISTREANU

În contribuția noastră, analizăm un lot de artefacte din lut, care provin din situl Cucoara I, redescoperite recent în depozitul de arheologie al MNIM. Situl a fost identificat în anul 1966, de către V.S. Bejlekči, lângă satul Cucoara, raionul Cahul, Republica Moldova. Așezarea se află la 60 m nord-vest de sat, pe un promontoriu ușor înclinat în direcția luncii Prutului, la 0,5 km sud de ferma de vite mari cornute. Suprafața ei este de cca 120×60 m, dinspre sud și vest, în momentul descoperirii fiind distrusă parțial de o carieră de lut. Așezarea a fost prezentată ca un sit cu mai multe straturi culturale: epoca eneolitică (cultura Gumelnița), epoca bronzului târziu, perioada antică târzie (cultura Sântana de Mureș-Černjahov), evul mediu (cultura moldovenească). În 1972, este cercetată o suprafață de 446 m², fiind descoperită o locuință adâncită, atribuită purtătorilor culturii Gumelnița. Aceasta reprezenta un complex din 10 gropi diferite, care conferau locuinței un contur neregulat cu dimensiunile de cca 18,3×10,2 m, orientată cu latura lungă pe axa est – vest. La nord de locuință, a fost descoperită o cameră adiacentă (de intrare), de formă semiovală, cu dimensiunile de 8,1×7,4 m. În spațiul investigat, au mai fost cercetate alte cinci gropi gospodărești, atribuite, de asemenea, comunităților gumelnițene.

Atenția noastră se îndreaptă spre mai multe piese, pe care autorul săpăturilor le-a atribuit nivelului eneolitic. Acestea erau modelate din pastă din lut în amestec cu pietricele și impurități vegetale, de formă sferică și quasi-elipsoidală, cu o adâncitură mediană sau oblică în centru, realizată, cel mai probabil, cu degetul. Ele – 21 la număr – erau întregi și au fost descoperite împreună, în trei grămezi, în partea de nord-est a șantierului, la adâncimea de circa 60 cm. Astăzi avem păstrate doar 16 exemplare, dintre care opt –

* Cercetare realizată în cadrul proiectului 20.80009.0807.43 „Patrimoniul muzeal și memoria istorică: cercetare, interpretare, prezentare”.

întregi și reîntregibile, alte șapte – restaurate. Analiza primară a permis divizarea lor în, cel puțin, două grupe: „bile" și „pâinișoare". Primele fiind mai masive, aproximativ rotunde, celelalte se caracterizează prin dimensiunile mai mici și forma ușor aplatizată. Datorită proastei calități a pastei, toate piesele au o suprafață poroasă, zgrunțuroasă, arse oxidant neuniform, ce le conferă o culoare, ce variază de la cafeniu-cărămiziu la negru-cenușiu.

Coroborând informațiile de mai sus cu textul raportului de săpătură, în care este menționată descoperirea mai multor piese individuale și fragmente ceramice, caracteristice culturii Sabatinovka, dar și cu analogiile pentru aceste tipuri de piese, și anume cele cu adâncituri, din perioada bronzului târziu est-carpatic de la: Căușeni, Miciurin-Odaia, Ulmu, Mologa, Novokievka ș.a., constatăm că artefactele identificate în depozitul muzeului ar fi putut aparține purtătorilor culturii Noua-Sabatinovka. Astfel, acest grup de piese de la Cucoara I devine cel mai numeros, cunoscut până la momentul de față într-un nivel și context arheologic comun, iar faptul că toate piesele beneficiază de acea adâncitură pe mijloc, le individualizează. Nutrim speranța că piesele inedite prezentate vor contribui la deslușirea semnificației și funcționalitatea acestor tipuri de artefacte, care rămâne a fi încă un subiect de discuții foarte largi – de la atribuire cultică până la inventar de bucătărie.

Noi date despre locuirea din prima epocă a fierului de la Enisala–*Palanca*, jud. Tulcea

CZU: 903.4"638":902.2(498.8)

Sorin-Cristian AILINCĂI, Mihai CONSTANTINESCU, Simina STANC, Florian MIHAIL, Aurel STĂNICĂ, Marian MOCANU, Corina SIMION, Mirela MIHON, Doru PACESILA, Alexandru PETRE

Situl arheologic din punctul *Palanca*, acesta este situat la cca. 1,5 km NE de localitatea Enisala, com. Sarichioi, jud. Tulcea, întinzându-se de o parte și de alta a drumului județean ce duce la Sarichioi, în zona de contact a lacurilor Razim și Babadag.

Așezarea a fost semnalată inițial de Gavrilă Simion, un sondaj fiind efectuat aici în perioada 1-6 septembrie 1969, chiar pe *Palancă*, de către Sebastian Morintz, rezultatele acestuia fiind publicate doar în mică parte. Ulterior, cu ocazia plantării viței-de-vie, dar și a exploatării mecanizate a pământului galben, în 1979 au fost efectuate cercetări arheologice preventive conduse de Gheorghe Mănucu-Adameșteanu, care s-au concretizat într-o secțiune cu dimensiunile de 80×2 m. În 1986, obiectivul a fost cercetat și de Silvia Baraschi, rezultatele fiind însă din păcate inedite. Observând starea deplorabilă a sitului, colectivul șantierului Babadag a solicitat începând cu 2003 autorizații pentru cercetări de salvare în jurul unei suprafețe distruse de o lutărie. În perioada 2003-2006 s-a reușit cercetarea integrală a zonei amenințate. O cercetare preventivă de amploare a avut loc și în cursul anului 2010 și ne-a permis investigarea unei suprafețe de 920 mp situată în zona vestică a sitului prilejuind obținerea unor noi și importante date arheologice. Fără îndoială cele mai cuprinzătoare investigații au avut loc în această campanie arheologică (2013), ocazie cu care am cercetat alți 6000 mp.

La aproape 10 ani de la ultimele cercetări arheologice echipa implicată în acest proiect a reușit prelucrarea întregului lot de materiale, fiind efectuate și o serie de analize interdisciplinare. Este posibil ca așezarea să se întindă pe o suprafață de aproximativ 7 ha. În urma cercetărilor au fost documentate mai multe structuri de habitat, precum locuințe de tip bordei și gropi cu diferite utilități. Acestea apar grupate pe plan, indicând mai multe nuclee

de locuire. Tot din acest sit provin și mai multe contexte care conțineau oseminte umane în diferite stadii de conexiune anatomică. Unii indivizi păstrează urme de violență perimortem.

Lotul de artefacte este dominat de ceramică, obiectele din metal os sau piatră fiind destul de puține. Dacă formele ceramice sunt cele specifice siturilor Babadag, lotul de la Enisala surprinde prin gradul scăzut de decorare al recipientelor (în jur de 30%) și prin lipsa aproape în totalitate a benzilor de decor mai complicate. Această situație este asemănătoare cu cea înregistrată pentru ultimele trei niveluri din situl eponim, ceea ce ne-a determinat să credem că perioada finală a culturii Babadag este caracterizată printr-o scădere considerabilă a decorării vaselor (de la aprox. 70% - sub 30%.

Până în prezent dispunem de o serie de șapte datări ^{14}C, care indică o locuire a sitului într-o perioadă cuprinsă între mijlocul sec. X - sec. IX a. Chr. Această datare confirmă cumva teoria noastră și mai mult decât atât indică o evoluție a culturii Babadag doar până probabil la începutul sec. VIII a. Chr. și nu cum se credea, până la venirea primilor coloniști greci (mijlocul sec. VII a. Chr.).

Istoricul cercetărilor arheologice de la Hansca

CZU: 902/904(478)

Gheorghe POSTICĂ

Celebrele situri arheologice de lângă satul Hansca, r-nul Ialoveni, Republica Moldova, pentru prima dată au ajuns în vizorul cercetătorilor în anul 1959, cu ocazia realizării perieghezei în bazinul râurilor Botna și Işnovăț. Primele sondaje arheologice la Hansca au fost realizate în anul 1960 de către Ana Meliukova de la Institutul de Arheologice al AȘ a URSS din Moscova. Cercetarea sistematică a siturilor arheologice de la Hansca a fost inaugurată în anul 1964 de către expediția arheologică de la AȘ a RSSM, sub conducerea lui Ion Hîncu, care și-a asumat responsabilitatea studierii orizontului cultural medieval din secolele X-XIV, în această postură activând fără întreruperi, timp de 13 ani, până în 1977. Din anul 1966, investigațiile de la Hansca s-au desfășurat în parteneriat cu echipa de cercetare arheologică a Universității de Stat din Chișinău, sub conducerea lui Ion Niculiță, care și-a asumat responsabilitatea cercetării orizonului culturii traco-getice din mileniul I a. Chr., cu participarea anuală a 55-65 de studenți-practicanți de la Facultatea de Istorie. În cadrul șantierului arheologic de la Hansca, de asemenea, au participat Isak Rafalovici (1964-1972) în calitate de responsabil pentru cercetarea orizontului medieval din secolele VI-IX și Emanuil Rikman (1968-1970) în calitate de responsabil pentru cercetarea orizontului antic târziu din secolele II-IV. Sub conducerea lui Ion Hîncu și Ion Niculiță în cadrul șantierului arheologic de la Hansca s-au format arheologii Gheorghe Postică (1972-1977), Valerii Kavruk (1975-1977) și Svetlana Andruh (1975-1977).

În anul 1978, după excluderea abuzivă a lui Ion Hîncu din cercetare de către autoritățile AȘ a RSSM, săpăturile arheologice de la Hansca au fost stopate, acestea fiind reluate în anul 1979 pentru o durată de trei ani până în anul 1981, de către două expediții separate. O expediție arheologică, organizată în scopul corectării „opiniilor greșite" ale lui Ion Hîncu, aparținea sectorului de arheologie al AȘ a RSSM, condusă succesiv de către Gheorghe Cebotarenco, Natalia Golțeva și Nicolai Telnov. A doua expediție arheologică organizată în paralel, în aceiași perioadă, aparținea Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chișinău sub conducerea lui Ion Niculiță, respon-

sabil pentru cercetarea orizontului cultural traco-getic, în echipă cu Gheorghe Postică, responsabil pentru cercetarea orizontului cultural medieval. În toamna anului 1981 autoritățile de specialitate de la AȘ a RSSM au luat decizia de a stopa săpăturile arheologice la Hansca, interzicând expediției din Universitatea de Stat din Chișinău cercetarea cadrul acestei zone. Drept urmare, în anul 1982, aceleași autorități au lichidat baza arheologică de la Hansca, creată anterior cu concursul Universității de Stat. Iar în anii 1985-1986, în condițiile abandonării sitului arheologic de la Hansca, spațiul central al acestuia a fost arat cu plugul până la adâncimea de 0,70 m, apoi sădit cu arbori de mesteacăn.

În anul 1989, în sectorul de sud-est al sitului arheologic de la Hansca, colhozul din localitate a demarat lucrări de amenajare a unui iaz, fapt care a condus la distrugerea stratului de cultură până la adâncimea de 0,40-0,80 m pe o suprafață de peste 5 ha. În asemenea condiții, în scopul salvării vestigiilor arheologice din acest spațiu, în anii 1990-1991, la Hansca au fost organizate săpături arheologice de salvare de către expediția arheologică a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chișinău, compusă din studenți-practicanți de la Facultatea de Istorie, sub conducerea lui Gheorghe Postică, în echipă cu Valerii Kavruk, și cu participarea, în anul 1991, a arheologilor Dan Gh. Teodor, Silvia Teodor, Ion Ioniță și Ioan Mitrea din România. Cu aceste investigații, s-au finalizat săpăturile arheologice de la Hansca, realizate timp de 20 de ani, soldate cu rezultate de excepție pentru cunoașterea culturii traco-getice și a evului mediu timpuriu.

Considerații privind abordarea identităților și proceselor etnice în lucrările lui Ion Niculiță*

CZU: 930.23:94:929(478)

Andrei COROBCEAN

Opera regretatului profesor Ion Niculiță își ocupă locul binemeritat în istoriografia națională, evidențiind aspecte relevante și, pe alocuri, controversate ale pre- și protoistoriei sud-est europene. Cu siguranță, amploarea și multitudinea problemelor asupra cărora s-a aplecat în lucrările sale vor fi un prilej și pentru alte generații de specialiști să reflecteze asupra acestora, poate, cu instrumente mai avansate și mai eficiente.

Una din temele majore ale preocupărilor cercetătorului Ion Niculiță a fost cea etnică – atât prin încercările corelării grupurilor etnice din preistorie și antichitate cu ansamblurile arheologice de la finele epocii fierului și din epoca fierului, cât și prin tendința de reconstituire și reflectare asupra posibilelor procese etnoculturale din aceeași perioadă.

În cele două monografii fundamentale – *Gety IV-III vekov do n.e. v dnestro-karpatskih zemliah* (1977) și *Severnye frakijcy v VI-I vekah do n.e.* (1987) – se reflectă clar paradigma etnică și abordarea cultural-istorică dominantă la acea vreme în arheologia est-europeană și sovietică, prin care tratarea evoluțiilor culturale se grefa pe evoluția unor popoare concrete, ale căror etnonime s-au păstrat grație istoriografiei antice. Unul din elementele-cheie ale acestor lucrări, pe lângă valoarea lor de sinteză, l-a alcătuit argumentarea uniformizării culturii materiale și spirituale, observabile arheologic, ca reflectare a predominării unui masiv etnic comun, alcătuit din triburi înrudite, fără a exclude elementele eterogene. În sprijinul unor astfel de corelări, în afară de datele arheologice, au fost supuse analizei sursele narative, dar și unele referințe din literatura teoretică etnologică.

Astfel, în baza analizei tipologico-stilistice și comparative a vestigiilor, completate de coroborarea surselor narative, neobositul cercetător remarcă

* Cercetare realizată în cadrul proiectului 20.80009.1606.14 „Patrimoniul arheologic din epoca fierului în regiunea Nistrului Mijlociu și bazinul râului Cogâlnic: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică”.

existența unui masiv etnocultural unic în spațiul dintre Carpați și Nistru, reflectat prin uniformitatea culturii materiale. Ținând cont de situația arheologică de la est de Carpați, I. Niculiță indică asupra delimitării elementelor locale nord-tracice de cele răsăritene scitice. Realitățile arheologice confirmă vecinătatea geților cu sciții, reflectată în sursele narative. Uniformizarea culturii materiale către mijlocul mileniului I a. Chr. reflectă un proces de uniformizare și consolidare etnică, care s-a soldat cu formarea unui etnos unitar sau cu o formă de unitate etnică a tracilor septentrionali sub egida geților, a căror autoritate politică o evidențiază sursele narative. O asemenea abordare presupunea, pe lângă explicarea unității etnoculturale, tratarea unei continuități etnoculturale, reflectate mai mult sau mai puțin categoric în „continuitatea" arheologică. În această ordine de idei, este relevantă și interpretarea proceselor etnice sau etnoculturale (etnogeneză, consolidare etnică, asimilare etc.), pe care o regăsim în diverse studii și articole scrise de Ion Niculiță mai ales în ultimele trei decenii, închinate tracilor, geților și populației autohtone din epoca romană.

Considerații privind vârsta solurilor din stratul cultural aferent epocii fierului în siturile arheologice din microzona Saharna*

CZU: 903:631.4"638":902.2(478)

Vitalie SOCHIRCĂ, Tatiana NAGACEVSCHI

Cercetările geopedologice, complementare celor arheologice, au fost realizate în microzona Saharna în perioada 2016-2021, la siturile din epoca fierului Saharna „Țiglău", Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii", Saharna „Rude". Scopul principal a constat în investigarea solurilor din perimetrul siturilor arheologice, în vederea estimării impactului antropic în stratele culturale, datate în epoca fierului. Au fost colectate numeroase probe de sol din secțiunile situate în perimetrul siturilor arheologice, precum și din profilurile săpate în proximitate, dar în afara siturilor, în scop de comparație. Investigațiile de laborator au fost realizate în laboratoarele Facultății de Biologie și Pedologie a Universității de Stat din Moldova, prin utilizarea metodelor clasice de determinare a parametrilor fizici și chimici ai solului.

Microzona Saharna este situată în partea central-estică a unității geomorfologice Podișul Nistrului, în bazinele râurilor Rezina, Saharna și Jidauca, pe terasele de dreapta ale Nistrului, la altitudinea absolută de circa 100-220 m. Sub raport fizico-geografic, sectorul investigat se încadrează în subregiunea Podișului de silvostepă al Nistrului, cu dumbrăvi de gorun, cu carpen și cireș, intercalate cu areale de stepă, formațiuni petrofite și de luncă. Baza teritoriului o constituie straturile groase de calcar sarmațian, peste care sunt așezate depozite de argile, nisipuri, loessuri și de terase fluviale. Tipurile predominante de soluri sunt cenușii, cernoziomurile levigate și cernoziomurile carbonatice.

Există calcule, conform cărora un strat de sol cu grosimea de 2,5 cm se poate forma, sub un înveliș ierbos compact, în decurs de circa 250-400 de ani (Боннетт 1958). Bineînțeles, procesul de pedogeneză depinde de condițiile bio-pedo-hidro-climatice și geomorfologice, care pot avea o dinamică

* Cercetare realizată în cadrul proiectului 20.80009.1606.14 „Patrimoniul arheologic din epoca fierului în regiunea Nistrului Mijlociu și bazinul râului Cogâlnic: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică".

crono-spațială diferită. În ultimele milenii, condițiile naturale de pedogeneză sunt influențate și de impactul activității antropice. De exemplu, cel mai tânăr cernoziom carbonatic, format pe terasa inferioară a Prutului, probabil, are vârsta de aproximativ 6000 de ani. Pe unele obiecte de origine antropică (Valurile lui Traian, Movila Măgurii, a căror vârstă este estimată la aproximativ 4000-1600 de ani), în perioada de după crearea lor s-au format doar niște profiluri de sol primitiv, care tinde spre cernoziomul carbonatic (Крупеников 1960; Ursu, Vladimir, Marcov 2007).

Ca rezultat al investigației solurilor din microzona Saharna, s-a stabilit că profilurile de sol din proximitatea siturilor arheologice au trăsături tipice unui sol genetic nemodificat, cu o așezare normală a orizonturilor, cu parametri fizici și chimici conformi normativelor aprobate, pe când profilurile din secțiunile realizate în siturile arheologice au urme evidente de modificări antropice – atât morfologice, cât și analitice, după parametrii fizici și chimici ai solului, de regulă de la adâncimea de 60-70 cm în jos (Sochircă et al. 2018). În baza estimărilor pentru teritoriul Republicii Moldova, durata medie de formare a unui strat de sol cu grosimea de 1 cm este de circa 65 de ani. Rezultă că stratul de la adâncimea de 60-70 cm ar fi fost *nivel de călcare* acum circa 4550 – 3900 de ani (mijlocul mileniului III a. Chr. – sec. XIX a. Chr.).

Cercetări perieghetice în preajma satului Socola, raionul Șoldănești*

CZU: 904:902.2(478-22)

Aurel ZANOCI, Mihail BĂȚ, Victor DULGHER,
Vladimir CHITIC, Daniel CUCULESCU

Pe malul drept al Nistrului, la vest de satul Socola, se înalță o terasă cu altitudinea de cca 160 m față de albia râului. În dreptul localității, terasa este fragmentată de un defileu adânc, pe fundul căruia curge un pârâu, ce se varsă în Nistru. Datorită acestei fragmentări, între malul înalt și abrupt al fluviului și defileu s-au format două promontorii, unul – la nord de canion și al doilea – la sud.

Până nu demult, pe terasa înaltă din preajma localității Socola erau cunoscute două situri arheologice. Unul a fost identificat de T. Passek, în anul 1952, pe promontoriul de la nord de defileu și încadrat în perioada tripoliană târzie. Ulterior, în urma cercetărilor de teren din 2007, ale căror rezultate au fost publicate în 2012 de către S. Bodean și I. Ursu, pe acest sit au fost identificate trei niveluri de locuire, ce aparțin culturii Cucuteni-Tripolie.

Cea de-a doua așezare a fost descoperită, în anul 1953, de către V. Marchevici și este cunoscută în literatura de specialitate ca Socola „Craina". Aici au fost atestate urme de locuire, atribuite etapei Tripolie CII, culturii getice și culturii Sântana de Mureș-Černjahov.

Noi cercetări de teren în preajma localității Socola au fost efectuate, în primăvara anului 2022, de către echipa Centrului de arheologie „Ion Niculiță" de la Universitatea de Stat din Moldova.

Ca urmare, au fost verificate siturile cunoscute anterior, totodată, fiind identificate și unele noi. Astfel, la momentul de față, putem vorbi despre prezența a cinci așezări din diferite perioade istorice, aflate pe terasa înaltă a Nistrului de lângă s. Socola.

* Cercetare realizată în cadrul proiectului 20.80009.1606.14 „Patrimoniul arheologic din epoca fierului în regiunea Nistrului Mijlociu și bazinul râului Cogâlnic: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică".

Socola I (identificată de T. Passek) este amplasată pe un promontoriu (de nord) de formă quasi-triunghiulară cu lungimea de cca 600 m, ce se înalță deasupra văii Nistrului. Aici, deopotrivă cu nivelurile de locuire, atribuite culturii Cucuteni-Tripolie, a fost descoperit și un orizont getic din sec. IV-III a. Chr. Probabil, în această perioadă, la capătul de sud al promontoriului a funcționat o fortificație cu suprafața de cca 3 ha, flancată spre nord de o așezare deschisă, cu aria de cca 1,5 ha.

Socola II „Craina" (descoperită de V. Marchevici) este situată la o depărtare de cca 1,4 km vest de la malul Nistrului și cca 0,6-0,8 km est de Pădurea Craina, pe malurile unui iaz. Ca urmare a perieghezelor, a fost confirmată prezența, în acest spațiu, a unui sit arheologic cu trei nivele de locuire. Astfel, artefactele ce aparțin culturilor Cucuteni-Tripolie și Sântana de Mureș-Černjahov au fost atestate atât la vest – nord-vest de iaz (pe o suprafață de cca 500×120 m), cât și la nord-est de acesta (pe o arie de cca 350×150 m), pe când materialul getic a fost descoperit doar pe panta de nord-vest a iazului, pe o suprafață de cca 200×150 m.

Socola III este amplasată pe malul de sud al defileului, ocupând marginea de nord-est a promontoriului. Aici au fost documentate două niveluri de locuire, unul aparținând culturii Cucuteni-Tripolie și altul – culturii getice. În acest sens, așezarea eneolitică, conform dispersării ceramicii, are o suprafață de cca 400×150 m. Pentru perioada getică există unii indici că pe marginea de nord a promontoriului a existat o „citadelă" de formă semirotundă, cu dimensiunile de cca 80×40 m, flancată spre sud-est de o așezare deschisă, cu suprafața de cca 200×120 m.

Socola IV se află la o distanță de cca 2,5 km la vest de malul Nistrului și cca 0,15 km la sud-vest de un iaz. De pe suprafața așezării (cca 350×150 m) au fost recoltate fragmente ceramice caracteristice culturilor Cucuteni-Tripolie și getice.

Socola V este situată la depărtare de cca 1,5 km spre vest de malul Nistrului, la marginea de nord-vest a Pădurii Craina, în apropierea unui iaz. Aici, pe o suprafață de cca 200×130 m, au fost descoperite fragmente ceramice, caracteristice culturii Sântana de Mureș-Černjahov.

Astfel, rezultatele cercetărilor de suprafață realizate în preajma satului Socola, vin să confirme o locuire intensă a acestui spațiu în epocile eneolitică, a fierului și în primele secole ale erei creștine. Totodată, ele contribuie la completarea cu noi situri a Registrului Arheologic Național.

Un sit arheologic din prima epocă a fierului, descoperit la Pohrebeni-Otac*

CZU: 903.4"638":902.2(478-22)

Vlad VORNIC, Vladimir CHITIC, Sergiu POPOVICI, Sergiu HEGHEA

Recent, autorii acestor rânduri au efectuat o cercetare perieghetică la Pohrebeni (r-nul Orhei) și Otac (r-nul Rezina) pentru verificarea informației, transmise de geodezul Iurie Lungu, precum că în marginea pădurii de la hotarul acestor localități ar exista urme de valuri și șanțuri ale unei fortificații vechi. Menționăm că, față de alte localități din Republica Moldova, moșiile satelor Pohrebeni și Otac au fost puțin prospectate de arheologi. De fapt, potrivit datelor de care dispunem, în raza acestor două localități, până de curând era cunoscut doar un singur sit arheologic. Este vorba de o așezare medievală timpurie de tip Alcedar-Echimăuți, descoperită de Oleg Levițki în anul 1987, care se află în partea de nord a moșiei satului Pohrebeni, în punctul *Suseni*.

Drept urmare a cercetării arheologice de suprafață efectuate de noi, a fost identificat un nou sit arheologic din prima epocă a fierului, care constă dintr-o fortificație și o așezare deschisă. Obiectivul arheologic la care ne referim se află la distanța de circa 2,5 km spre nord – nord-vest de satul Pohrebeni și la aproximativ 3 km la est de satul Otac, în punctul numit *La ursari*. Cetățuia se găsește pe moșia com. Pohrebeni, în marginea pădurii de la hotarul ei cu satul Otac. Fortificația are o formă aproximativ circulară, cu diametrul de circa 70 m, având valul păstrat pe o înălțime de circa 1 m. În partea de sud, cetățuia este afectată de un șanț, care reprezintă, probabil, o tranșee din perioada celui de-al Doilea Război Mondial. În incinta fortificației au fost găsite două fragmente de vase lucrate cu mâna, care se atribuie, cu probabilitate, culturii getice din sec. V-III a. Chr.

În zona de nord-vest din proximitatea fortificației, care aparține moșiei agricole a satului Otac, au fost identificate urmele unei așezări deschise,

* Cercetare realizată în cadrul proiectului 20.80009.1606.14 „Patrimoniul arheologic din epoca fierului în regiunea Nistrului Mijlociu și bazinul râului Cogâlnic: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică".

ce ocupă o suprafață de circa 150×250 m. Din cuprinsul acesteia au fost adunate în jur de 40 de fragmente ceramice lucrate cu mâna, care aparțin la două niveluri de locuire: unul atribuit culturii Cozia-Saharna din sec. X-IX a. Chr. și altul – culturii getice din sec. V-III a. Chr. Dintre cioburile ce aparțin orizontului cultural Cozia-Saharna, remarcăm câteva fragmente de vase cu decor incizat și ștanțat, precum și un rest de tortiță cu buton supraînălțat. Iar printre materialul ceramic, atribuit nivelului de locuire getic, se evidențiază un fragment de recipient ornamentat cu brâu alveolar. De asemenea, semnalăm descoperirea unei piese de bronz argintat, probabil, o aplică, de formă circulară, decorată cu un semn cruciform adâncit, a cărei apartenență cultural-cronologică, în stadiul actual al cercetării, este mai dificil de stabilit.

Fără îndoială, situl arheologic, descoperit recent la Pohrebeni-Otac, prezintă o anumită însemnătate științifică pentru arheologia epocii fierului din spațiul pruto-nistrean și se cere a fi cercetat în perioada următoare – atât prin metode non-invazive, cât și prin săpături metodice.

O nouă fortificație „circulară", descoperită în Pădurea Păpăuților, raionul Rezina*

CZU: 904:725.182:902.2(478-22)

Aurel ZANOCI, Daniel CUCULESCU

În toamna anului 2021, plecând de la informațiile lui D. Cuculescu, echipa de arheologi de la Universitatea de Stat din Moldova a efectuat cercetări de teren la o fortificație necunoscută, până la acel moment, în repertoriile arheologice din Republica Moldova. Situl se află în Pădurea Păpăuților, localizată între satul Păpăuți și orașul Rezina, în bazinul râului Rezina, afluent de dreapta al Nistrului. Cetatea este amplasată la cca 2,6 km spre sud de s. Păpăuți și cca 1,6 km la nord-vest de or. Rezina, pe terasa înaltă a râului Rezina, care, în acest loc, are o altitudine relativă de cca 90 m față de albia râului. Vestigiile fortificației se prezintă sub forma unui val cu șanț adiacent, care descriu în plan un oval cu dimensiunile de 70 m, pe axa nord – sud, și 60 m – pe axa vest – est. Grație faptului că cetatea se află într-un spațiu împădurit, s-au păstrat destul de bine elementele defensive ale acesteia. Astfel, în prezent, valul are lățimea la bază de cca 7,0-8,0 m și înălțimea de cca 1,5-2,0 m. Șanțul are o deschidere în partea superioară de cca 6,0-7,0 m și adâncimea de 1,5 m. Pe latura de sud, valul este aplatizat pe o porțiune de cca 5,0 m, ceea ce ne conduce spre ideea că aici a fost amenajată poarta de intrare. Incinta este acoperită cu copaci și arbuști, fapt care a împiedicat recoltarea de la suprafața solului a vreunor materiale arheologice, care ar permite încadrarea cronologică a sitului. La momentul de față, cea mai apropiată analogie ca formă, dimensiuni și sistem defensiv, este cunoscută la fortificația Mateuți „La Șanțuri", amplasată, de asemenea, în pădure, la o depărtare de cca 8 km spre nord de cea de la Păpăuți. Cercetările arheologice, realizate în anul 1966 de către T. Zlatkovskaia – atât în incinta, cât și la sistemul defensiv al cetății de la Mateuți – au demonstrat apartenența ei comunităților getice din sec. IV-III a. Chr. Plecând de la această analogie, dar și de la faptul că pe actuala moșie a satului Păpăuți sunt cunoscute mai multe așezări deschise cu aceeași încadrare cronologică, putem presupune că și fortificația nou-descoperită este din această perioadă.

* Cercetare realizată în cadrul proiectului 20.80009.1606.14 „Patrimoniul arheologic din epoca fierului în regiunea Nistrului Mijlociu și bazinul râului Cogâlnic: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică".

Artefacte ceramice grecești, descoperite în microzona Hansca (Republica Moldova)*

CZU: 904-033.6:902.2(478-22)

Natalia MATEEVICI

Analiza materialului ceramic grecesc, descoperit în săpăturile din microzona Hansca, realizate de profesorul Ion Niculiță în anii '60-'70 ai secolului trecut, a permis evidențierea mai multor centre producătoare grecești, a căror marfă, în special, vinul și uleiul de măsline, era adusă spre realizare în aceste regiuni. Este vorba, in primul rând, de amforele comerciale grecești, printre care menționăm recipientele de Chios, Thasos, Heracleea, Chersones, Sinope, Rhodos. Ca și în alte regiuni ale habitatului traco-getic, la est de Carpați, Thasosul și Heracleea Pontică dominau în exporturile producției lor vinicole, în special în sec. IV - începutul sec. III a. Chr. Fragmentele amforice, precum și câteva exemplare de vase cu firnis negru de producție atică, descoperite la Hansca, trasează un cadru cronologic al relațiilor comerciale greco-barbare, ce cuprinde perioada dintre mijlocul sec. V a. Chr. și sfârșitul sec. III a. Chr. Această situație este una generală pentru lumea getică, ea fiind confirmată și de materialul provenit din alte situri ale habitatului getic din spațiul de la est de Carpați.

* Cercetare realizată în cadrul proiectului 20.80009.0807.43 „Patrimoniul muzeal și memoria istorică: cercetare, interpretare, prezentare".

O descoperire latenoidă de la Mașcăuți „Poiana Ciucului”*

CZU: 904-034.3:902.2(478-22)

Mihail BĂȚ

În colecțiile Muzeului de Antichități „Tudor Arnăut” al Universității de Stat din Moldova se păstrează o fibulă din bronz, ce provine din așezarea Mașcăuți „Poiana Ciucului”. Piesa a fost descoperită la suprafața solului de către profesorul G. Postică, în timpul perieghezelor, efectuate la acest sit în anul 1984**. Piesa, păstrată integral, are resort lateral, format în interiorul arcului. Arcul este boltit, cu aspect de semicerc (lungimea – 3,60 cm și înălțimea – 1,50 cm). Corpul fibulei a fost realizat prin baterea și aplatizarea firului din bronz, până la un aspect dreptunghiular în secțiune, cu dimensiunile de 0,10×0,25 cm. În exterior, corpul piesei este decorat cu cca 21 de perechi de linii oblice incizate în forma literei „V”. La extremități, registrul este încadrat de două linii incizate, dispuse transversal. Piciorul este filiform și, după ce formează portagrafa cu lungimea de 0,80 cm, se extinde spre exterior sub un unghi de 30 de grade. Terminația piciorului se prezintă sub formă de pseudo-resort bilateral, compus din trei spire și coardă exterioară. Acul este filiform, cu lungimea de 3,60 cm.

Meritul de a plasa această descoperire în circuitul științific îi aparține prof. I. Niculiță, personalitate comemorată la această întrunire științifică. Astfel, în 1987, cu ocazia publicării bine-cunoscutei lucrări despre tracii septentrionali, este publicat pentru prima dată desenul fibulei. Motivul pentru care vom reveni la această descoperire este redat de particularitățile constructive ale fibulei, și anume în faptul că o broșă cu resortul lateral are piciorul decorat cu pseudo-resort. Cu alte cuvinte, la o fibulă de schemă „tracică” sunt atestate influențe de tip La Tène. În virtutea acestor detalii tehnice, piesa de la Mașcăuți a interesat pe cei preocupați de subiectul fibulelor „hibride” sau de „tip hibrid”. Ne referim, în primul rând, la o serie de studii semnate de V. Zirra, D. Măndescu, T. Arnăut, D. Spânu și, mai recent, de V.V. Zirra.

* Cercetare realizată în cadrul proiectului 20.80009.1606.14 „Patrimoniul arheologic din epoca fierului în regiunea Nistrului Mijlociu și bazinul râului Cogâlnic: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică”.

** Mulțumim și pe această cale colegilor dr. hab. G. Postică și dr. S. Matveev pentru informațiile pertinente oferite despre contextul descoperii fibulei.

Studii interdisciplinare în situl Ivancea – *sub Pădure* în anul 2021

CZU: 902.3(478-22)

Michael MEYER, Octavian MUNTEANU, Torben SCHATTE,
Mihail BĂȚ, Vasile IARMULSCHI, Nicolae BATOG

Din momentul în care situl Ivancea – *sub Pădure* a ajuns în vizorul echipei de cercetare și până în anul 2020, au fost întreprinse două acțiuni consecutive de prospectare magnetometrică a acestuia, atingând o suprafață de circa 4 ha. Sondajele întreprinse, de rând cu observațiile de teren, ne-au determinat să optăm pentru extinderea spațiului prospectat, fapt care s-a și realizat în primăvara anului 2021. Prospecțiunile geomagnetice au fost executate de către specialiștii companiei Eastern Atlas GmbH & Co. KG din Berlin, Germania. Acestea au reprezentat rezultatul acțiunilor întreprinse de Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă", în colaborare cu FU Berlin, în cadrul proiectului finanțat de Deutsche Forschungsgemeinschaft. Lucrările s-au desfășurat în perioada lunii mai 2021. Pentru cartografierea geomagnetică a suprafeței siturilor a fost utilizat sistemul convertibil LEA, dezvoltat de Eastern Atlas, în configurația sa LEA-MAXV. Aceasta a fost dotată cu o unitate nou-dezvoltată de înregistrare – LEA-D2, cu 15 canale, prevăzute cu 15 senzori de gradiometru, ce funcționează simultan, pentru a obține date de înaltă rezoluție pe o suprafață mare, fără a compromite calitatea datelor. Poziționarea datelor pentru sondajul magnetic a fost realizată cu ajutorul unui RTK-GNSS, folosind o stație de bază și obținându-se o precizie relativă de ±2 cm. Sistemul de coordonate utilizat pentru măsurătorile magnetice a fost WGS84 / UTM Zone 36N (EPSG: 32636), reproiectat la MOLDREF (EPG:4026). Rezultatele studiului s-au materializat printr-un șir de hărți care arată diagrame de date cu dinamică diferită, proiectate pe o imagine de satelit 1:1750 a zonei. Hărțile arată datele magnetometrului ca imagini în tonuri de gri pentru amplitudinea diferenței componentei Z în dinamica de ±20 nT, ±10 nT și, respectiv, ±5 nT, pozitivul maximal fiind afișat în negru, iar cel minimal negativ – în alb.

Prospecțiunile au extins spațiul cercetat până la 12 ha, schimbând radical imaginea inițială asupra potențialului arheologic din microzonă. Practic,

întreaga suprafață prospectată păstrează urme cu caracter antropic, sugerând existența mai multor orizonturi cultural-cronologice. În afară de orizontul culturii Poienești-Lucașeuca din a două epocă a fierului (sec. II-I a. Chr.), în baza materialelor arheologice de suprafață, au fost clar atestate vestigiile medievale timpurii (sec. IX-XI d. Chr.). Vestigiile culturii Poienești-Lucașeuca vizibile la nivelul actual de călcare, se concentrează în partea de nord-vest a spațiului prospectat, treptat reducându-se înspre zonele centrale, respectiv, înspre cele din nord-est, est și sud. În vederea corelării exacte a imaginii magnetometrice cu vestigiile arheologice, în lunile noiembrie și decembrie a anului 2021, au fost întreprinse recoltări ordonate ale materialului de suprafață. Pentru realizarea acestui obiectiv, un teren cu dimensiunile de 120×120 m din centrul spațiului supus prospecțiunilor magnetometrice a fost împărțit în carouri cu dimensiunile de 10×10 m. Numerotarea carourilor s-a realizat după principiul tablei de șah, vestigiile de suprafață din fiecare carou fiind colectate separat, după care s-a recurs la delimitarea pe orizonturi culturale a acestora. În final, a fost obținută o imagine clară privind repartizarea cantitativă a vestigiilor reprezentative pentru fiecare orizont cronologic. În acest fel, am obținut o delimitare spațială clară a vestigiilor din perioada preistorică și cea medievală timpurie.

Pilipenkova-Gora – o așezare de epocă Latène târzie din regiunea Niprului Mijlociu

CZU: 903.4"6387"(282.247.32)

Vasile IARMULSCHI

Unul dintre cele mai importante situri de tip Zarubincy din regiunea Niprului Mijlociu, cercetate prin săpături arheologice de amploare, dar publicate parțial, îl reprezintă așezarea de la Pilipenkova Gora. Situl arheologic este amplasat la aproximativ 2,5 km sud-est de orașul Kaniv, pe un promontoriu de pe malul drept al Niprului. Urmele așezării de epocă Latène târzie ocupă întreaga suprafață a promontoriului de cca 1,5 ha.

Așezarea a fost descoperită cu prilejul perieghezelor realizate de T.S. Passek în anul 1945. În anul 1948, aici au fost efectuate săpături arheologice, care au permis identificarea a patru locuințe atribuite culturii Zarubincy. Ulterior, mai exact în perioada anilor 1966-1970, situl a fost cercetat de către E.V. Maksimov, fiind dezvelită o suprafață de 3.000 m.p. În urma acestor investigații arheologice, au fost descoperite mai mult de 30 de locuințe și 100 de gropi cu vestigii de tip Zarubincy. Deoarece majoritatea vestigiilor de epocă Latène târzie de la Pilipenkova Gora rămân a fi inedite, am hotărât să prezentăm și să analizăm, în măsura posibilităților, rezultatele investigațiilor din acest sit.

Un pinten de fier din sec. IV p. Chr. descoperit la Lipoveni*

CZU: 904-034.1″-03″:902.2(478)

Sergiu MATVEEV, Vlad VORNIC, Tudor BRANIȘTE

Pintenii se numără printre piesele arheologice întâlnite extrem de rar în cursul cercetărilor de teren. Acest tip de accesoriu al echipamentului călăreților, grație unei descoperiri arheologice spectaculoase de la Mana (r-nul Orhei), este documentat pentru prima dată în spațiul pruto-nistrean în a doua jumătate a secolului I a. Chr., fiind pus în legătură cu migrația bastarnilor. Următoarea descoperire de pinteni, datată la hotarul dintre sec. III și sec. IV p. Chr., este cunoscută la Budești (mun. Chișinău) și ține de prezența triburilor vechi germanice ale goților în cadrul culturii Sântana de Mureș-Černjahov. Ultimele descoperiri de pinteni sunt atestate la Alcedar (r-nul Orhei) (sec. X-XI) și Hansca (r-nul Ialoveni) (sec. XII-XIII), piesa de la Alcedar fiind pusă în legătură tipologică cu pintenii similari din lumea scandinavă.

În vara anului 2021 echipa mixtă a Universității de Stat din Moldova și a Agenției Naționale Arheologice a continuat cercetările arheologice de salvare la situl stratificat *Lipoveni II – La Nisipărie*. Drept rezultat, au fost descoperite vestigii arheologice importante, datate din diferite perioade. Printre piesele de inventar se evidențiază un pinten de fier (fig. 1), găsit în stratul de cultură la adâncimea de cca 0,5 m.

Pintenul de la Lipoveni are forma unui semicerc cu diametrul de 7,1 cm, fiind lucrat dintr-o bară de fier, rotunjită în partea exterioară, cu lățimea de 1,1 cm în partea centrală și de 0,3 cm la capete, și cu grosimea de 0,3 cm. La ambele capete, piesa este prevăzută cu câte o proeminență cu diametrul de 0,4 cm. În partea centrală, pintenul are un cârlig dintr-o bară circulară, cu înălțimea de 1 cm și diametrul de 0,25-0,45 cm, și un ghimpe prins prin sudare, cu diametrul la bază de 0,6 cm și lungimea de 1,5 cm. Sub ghimpe, bara pintenului are un sector proeminent, cu lățimea de 0,9 cm și înălțimea de 0,15 cm.

* Cercetare realizată în cadrul proiectului 20.80009.1606.14 „Patrimoniul arheologic din epoca fierului în regiunea Nistrului Mijlociu și bazinul râului Cogâlnic: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică”.

Acest tip de piesă de echipament militar este relativ bine cunoscut în mediul germanic de la începutul marii migrații a popoarelor, iar varianta dotată cu cârlig și ghimpe sudat este caracteristică pentru începutul sec. IV p. Chr. Datarea respectivă se include perfect în limitele cronologice oferite de alte artefacte descoperite anterior în așezarea de tip Sântana de Mureș-Černjahov de la Lipoveni, precum fibule sau amfore romane de import. Astfel, pintenul de fier de la Lipoveni, după artefactul similar de la Budești, este a doua descoperire de acest fel din mediul culturii Sântana de Mureș-Černjahov din interfluviul Prut-Nistru și a șasea piesă de acest fel datată în intervalul cronologic dintre sec. I a. Chr. și sec. XII p. Chr. După toate probabilitățile, toate aceste piese de harnașament sunt legate de unele deplasări de populație nordică, germanică sau scandinavă, care, presupunem, au și adus acest tip de artefacte în spațiul pruto-nistrean.

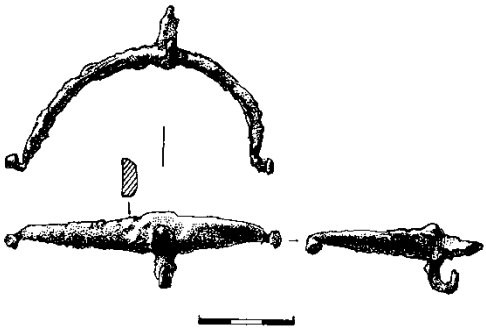

Fig. 1. *Lipoveni II - La Nisipărie*. Pinten din fier.

Un mormânt din epoca hunică, descoperit la Costești*

CZU: 904″03/04″:902.2(478-22)

Vlad VORNIC, Sergiu MATVEEV

Pe lângă diferite complexe funerare medievale, atribuite orașului Hoardei de Aur din sec. XIV, în anul 2019, la Costești (r-nul Ialoveni), a fost descoperit și un mormânt de inhumație, datat în perioada de început a epocii marilor migrații. Mormântul, marcat cu nr. 22, se afla în partea superioară a versantului nordic al văii râului Botna, la mică distanță de cuptorul de ars piatra de var, cercetat în 2016, lângă malul vestic al fostei lutării, afectat puternic de eroziune. Mormântul avea groapa de formă aproximativ rectangulară, cu dimensiunile de 65×200 cm, orientată pe direcția nord – sud și adâncimea de 60-65 cm de la nivelul actual de călcare a solului. Scheletul, aparținând unui individ matur, era depus pe spate, cu picioarele și mâinile întinse, având palmele așezate pe oasele bazinului. S-a putut observa că femurul stâng fusese fracturat în timpul vieții, având o formă mai arcuită și fiind mai îngroșat în locul fracturii. Deasupra scheletului, dar și dedesubt, mai ales în zona bazinului, au fost semnalate resturi de materiale organice de culoare cafenie.

Drept inventar, în partea inferioară a abdomenului și a bazinului scheletului au fost găsite două piese ornamentale mici, din foiță de aur, încrustate cu granate roșii. Piesele, dintre care una prezenta la exterior multă rugină, se aflau peste resturile unui cuțit mic de fier, puternic corodate. Un alt cuțit sau pumnal, prost conservat, cu urme de lemn de la teacă (?), a fost descoperit în partea stângă a bazinului și a femurului stâng. Sub oasele bazinului au mai fost găsite un ciob de vas, lucrat cu mâna din pastă grosieră, și resturi mici de la un obiect inform de fier.

Pe baza pieselor ornamentale de aur, încrustate cu pietre prețioase, mormântul respectiv se datează în epoca hunică, mai degrabă la sfârșitul secolului IV și la începutul veacului următor. Menționăm, în context, că mai multe aplici de aur, încrustate cu granate roșii, au fost descoperite în faimosul mormânt princiar din epoca hunică de la Concești.

* Cercetare realizată în cadrul proiectului 20.80009.1606.14 „Patrimoniul arheologic din epoca fierului în regiunea Nistrului Mijlociu și bazinul râului Cogâlnic: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică”.

Mărturii arheologice privind jocurile practicate în Moldova medievală*

CZU: 904-035.56:685.8(478)"03/04"

Ludmila BACUMENCO-PÎRNĂU

Una dintre categoriile de artefacte descoperite în siturile arheologice medievale din Moldova o reprezintă piesele confecționate din corn și os, destinate jocurilor, care au răspuns din cele mai vechi timpuri nevoii de amuzament sau dialog între indivizi.

În comunicarea de față, sunt prezentate piesele pentru jocuri, precum arșicele, zarurile și jetoanele, descoperite în timpul cercetărilor arheologice, efectuate în cuprinsul așezărilor urbane medievale din Moldova. Astfel, piese pentru jocuri, cum ar fi zarurile cubice și jetoanele, au fost găsite la Curtea domnească de la Suceava. În colecția de arheologie medievală aparținând acestui sit se păstrează și două jetoane de os, descoperite pe Câmpul Șanțurilor, utilizate, probabil, în jocurile cu mai mulți parteneri, cum ar fi tablele sau jocul de țintar. De asemenea, la Suceava, în zona Hanului Domnesc, a fost descoperit un astragal cu suprafețele șlefuite, având o perforație în partea centrală a piesei, care a fost umplută cu fier. Mărturii privind practicarea unor jocuri în Evul Mediu au fost identificate în timpul săpăturilor de la Baia și Orheiul Vechi. În ceea ce privește materialele de la Orheiul Vechi, cele mai frecvente descoperiri, în acest sens, sunt astragalele cu urme clare de uzură, care confirmă practicarea jocului cu arșice de către orășeni sau străjerii cetății moldovenești. Acestea provin din schelete de oaie-capră (*Ovis aries*/*Capra hircus*), precum cele șase piese descoperite, în anul 2000, într-o locuință din prima jumătate a secolului al XV-lea. De-a lungul campaniilor arheologice, au fost găsite, de asemenea, zaruri și jetoane decorate cu incizii concentrice, folosite la jocul de dame. Totodată, piese pentru joc au fost găsite la Orheiul Vechi și în campania arheologică din anul 2017. Prezintă interes atât arșicele obișnuite, cât și piesele modificate, probabil, în vederea trișării, prin umplerea cu plumb a unei cavități făcute în os. Aceste artefacte ne dezvăluie aspecte mai puțin explorate ale istoriei vieții cotidiene din spațiul est-carpatic în perioada evului mediu.

* Comunicarea a fost realizată în cadrul Proiectului 20.80009.1606.06 „Cercetarea și valorificarea patrimoniului arheologic medieval din Republica Moldova".

Stăpânirile domnilor Țării Moldovei dincolo de Nistru – Cetatea Cern

CZU: 94(478)"13/14"

Ion EREMIA

Istoria Țării Moldovei de la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea este încă învăluită de mister, de aceea cercetarea cu atenție a surselor istorice existente rămâne un obiectiv prioritar al istoricilor.

Una dintre aceste surse este *Lista orașelor rusești, îndepărtate și apropiate*, cunoscută specialiștilor încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Sursa dată reprezintă un fragment inclus în cronica *Voskresenskaia letopisi* din secolul al XV-lea. Fragmentul nu este datat și o bună parte din studiile cercetătorilor, consacrate acestei surse, țin anume de datarea ei. Conform ultimelor cercetări ale specialiștilor din Rusia, sursa respectivă poate fi datată cu anii 1375-1381. *Lista orașelor rusești* ne oferă o informație unică despre răspândirea autorității politice ale domnilor Moldovei pe malul stâng al gurii Nistrului. Ea atestă limpede că pe teritoriul din stânga Nistrului, nu prea departe de țărmul Mării Negre, în răstimpul secolelor al XIV-lea și al XVII-lea, a existat o cetate/castel/oraș, Cern, care, un timp, pe la sfârșitul secolului al XIV-lea și, poate, la începutul secolului al XV-lea, s-a aflat în componența Țării Moldovei. Conform unor surse narative străine și documentare poloneze, la începutul deceniului al treilea al secolului al XV-lea, teritoriul respectiv, inclusiv cetatea-castel Cern, era deja controlat de autoritățile poloneze.

Problema Țării Șipenițului în istoriografia română și ucraineană

CZU: 930.1(=135.1=161.2):94(477.85)

Alexandru BEJENARU

Țara Șipenițului, menționată în izvoarele medievale documentare și narative din secolele XIV-XV, a fost odinioară o regiune de frontieră între Țara Moldovei și Regatul Poloniei. Problemele legate de originea acestei regiuni, de hotarele sale aproximative și locul său în procesele legate de destrămarea Cnezatului Halici-Volânia și ocuparea teritoriilor sale de către forțele Regatului Poloniei, de constituirea Țării Moldovei și a frontierei moldo-polone la mijlocul secolului al XIV-lea au început să fie abordate în cadrul istoriografiei române și ucrainene încă de la începutul secolului XX. Startul discuțiilor a fost dat în ultimii ani de existență a Imperiului Austro-Ungar de cercetătorii istoriei Bucovinei, Ion I. Nistor și Myron M. Korduba. Opiniile expuse de către cei doi istorici au fost, deseori, opuse una față de cealaltă, mai ales, în problema frontierei moldo-polone pentru anii 1433-1490 sau în cea a interpretării limitei de nord a țării Șipenițului, conform tratatului de hotărnicie din 13 decembrie 1433, încheiat de domnul Moldovei Ștefan al II-lea și regele Poloniei Vladislav al II-lea. Polemica purtată pe paginile articolelor, publicate între anii 1906-1910, s-a încadrat astfel în controversa generală privind hotarul de nord al Țării Moldovei până la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare, anticipând în mod simbolic revendicările teritoriale ale celor două națiuni asupra fostului ducat al Bucovinei. Pozițiile enunțate de I.I. Nistor și M.M. Korduba, influențate de contextul politic al situației Bucovinei în ajunul Primului Război Mondial, vor sta, în cele din urmă, la originea viziunilor diferite ale istoricilor români și ucraineni privind originile și semnificația Țării Șipenițului în istoria medievală a spațiului de la răsărit de Carpați. Scopul prezentării de față constă în sintetizarea principalelor idei expuse în cadrul istoriografiei române și a celei ucrainene privind problema existenței Țării Șipenițului, a interpretării mențiunilor sporadice ale acestei noțiuni în izvoarele medievale și a locului său în istoria frontierelor Țării Moldovei și a Regatului Poloniei din secolele XIV-XV. Atenția principală va fi acordată evoluției opiniilor expuse de reprezentanții celor două școli istoriografice în perioada antebelică, interbelică, postbelică și post-sovietică.

Acta Tomiciana – izvor de referință în cercetarea relațiilor politice moldo-polone din secolul al XVI-lea

CZU: 930.2:327(478+438)"15"

Ion CHEPTENE

Prin străduința lui Stanisław Górski (cca 1497-1572), diac al secretarului Coroanei Piotr Tomicki (1464-1535), a fost creată una dintre cele mai impunătoare colecții de documente despre istoria Poloniei. Colecția „Acta Tomiciana" conține documente valoroase nu numai pentru istoria poloneză, dar și pentru știința istorică a țărilor vecine cu Polonia. Sunt cunoscute trei redacții ale colecției lui S. Górski, care sunt compuse, cu preponderență, din documente ce abordează perioada de guvernare a regelui Sigismund I cel Bătrân (1506-1548). Totodată, un șir de acte scot la iveală și unele momente cruciale din perioada domniilor lui Ioan I Albert (1498-1501) și, respectiv, Alexandru I (1501-1506). Datorită activității unor istorici, precum Władysław Pociecha, Wacław Urban și Andrzej Wyczański, care s-au ocupat de publicarea respectivului izvor istoric, acesta a căpătat completări valoroase ale editorilor, ce au facilitat utilizarea și valorificarea informațiilor.

În comunicare se va prezenta importanța colecției „Acta Tomiciana" pentru cercetarea relațiilor politice moldo-polone din secolul al XVI-lea. Situația internațională a Țării Moldovei în perioada respectivă a fost determinată, în mare măsură, de nevoia Țării Moldovei de a manevra și a se adapta politic la contextul perpetuării intereselor geopolitice în zonă ale Regatului Poloniei și Imperiului Otoman, doi exponenți de bază ai politicii internaționale din Sud-Estul Europei.

Documentele ce se regăsesc în respectiva colecție evocă momente cruciale din istoria relațiilor bilaterale. Unele acte aduc o contribuție semnificativă la analiza problemei relațiilor politice, oferind posibilitatea de a se stabili detalii esențiale, precum ar fi implicarea secretarului regal Piotr Tomicki în stoparea campaniei lui Petru Rareș în Țara Moldovei și în detronarea lui Ștefăniță vodă (1517-1527). Sunt pe larg evocate tentativele de reglementare a problemelor de hotar dintre ambele state, precum și rolul lui Luca

Arbore (1486-1523) în cadrul acestor dispute. De asemenea, se reflectă pe larg schimbul reciproc de solii dintre Țara Moldovei și Regatul Poloniei. Un interes deosebit pentru noi prezintă și documentele care se referă la discuțiile din cadrul Seimului de la Piotrków, ce vin să înfățișeze poziția unor înalți demnitari ai Coroanei față de evoluția relațiilor politice cu Țara Moldovei.

În a doua jumătate a sec. al XVI-lea, în mare măsură, aceste relații au evoluat sub însemnul consecințelor campaniei otomane în Moldova din 1538. Colecția „Acta Tomiciana" permite să stabilim tentația regelui Poloniei Sigismund I cel Bătrân (1456-1548) de a profita de pe urma necesității urmașilor lui Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546) de a reglementa litigii, precum problemele de hotar, problema teritoriului Pocuției sau de a ajunge la înțelegere cu Polonia în contextul pericolului turcesc și al apariției unor pretendenți la tronul Țării Moldovei. Unii dintre acești pretendenți au fost promovați de polonezi, chestiune care se reflectă în documentele colecției respective.

Prin urmare, colecția „Acta Tomiciana" reprezintă un izvor de referință în analiza relațiilor politice dintre Țara Moldovei și Regatul Poloniei, oferind specialiștilor în domeniu o informație bogată, din perspectiva înțelegerii evoluției și ponderii relațiilor bilaterale pentru politica internațională din Sud-Estul Europei.

Programul iconografic al sistemului de boltire a paraclisului Sf. Ioan cel Nou de la mănăstirea Bistrița

CZU: 94:247(498)

Emil DRAGNEV

Paraclisul Sf. Ioan cel Nou, plasat la al doilea nivel al turnului-clopotniță, edificat de către Ștefan cel Mare în 1498, a fost decorat cu picturi murale la o dată necunoscută. S-a presupus că ar fi fost realizate la scurt timp după edificare, cca a.1500 (E. Firea), în a doua domnie a lui Petru Rareș, 1541-1546 (C. Costea), sau chiar pe timpul fiului său Ștefan, 1551-1552 (S. Ulea). Imposibilitatea identificării celor trei voievozi din partea conservată a tabloului votiv face dificilă tranșarea acestei probleme. Ținând cont de dimensiunile mici ale paraclisului și de forma patrulateră, determinată de planimetria turnului în care a fost încadrat, dar pentru care s-a voit să se urmeze o tematică iconografică elaborată pentru bisericile cu spații mult mai generoase, soluția la care s-a recurs a fost o amalgamare a subiectelor și ciclurilor tipice pentru altar, naos și pronaos într-un singur spațiu. Acest lucru îl observăm și în sistemul de boltire, care se reduce aici la arcele mari, ce se sprijină pe console, pandantivi și calota semisferică, deci lipsind: tamburul turlei, sistemul de arce piezișe, însoțit de timpanele pe care le configurează și un rând suplimentar de pandantivi. În centrul calotei este figurat Pantocratorul, înconjurat de patru medalioane, în care sunt reprezentați, pe axul vest – est, Cel-vechi-de-zile și Tronul Hetimasiei cu porumbelul Sf. Duh, integrând, astfel, figura Panocratorului într-o imagine a Sf. Treimi, și doi arhangheli, pe axa nord – sud. Cercul cu reprezentarea Pantocratorului emană patru raze în care apar fețele Tetramorfului, iar de fiecare parte a lor – serafimi și heruvimi. Astfel, urmărim o sinteză între reprezentările din calote, primul registru al tamburului și arcul triumfal, așa cum s-au constituit la ctitoriile bisericești ale lui Ștefan cel Mare de la curțile de la Hârlău, Dorohoi, Popăuți-Botoșani și la cea a mănăstirii Neamț. În al doilea registru din calotă, pe axa estică, apare imaginea Maicii Domnului tronând flancată de îngeri, care preia locul celei din conca absidei altarului, absentă aici, și alternarea sinaxelor de îngeri cu figuri ale profeților veterotestamentari, conturate de arce pictate. Alți profeți mai apar în consolele

imitate ale acestor arce. În acest caz, sunt întreţesute registrele puterilor cereşti cu cel al profeţilor. Reprezentarea sinaxelor îngereşti denotă clare trăsături de diferenţieri pe cete (în unele îngerii sunt încoronaţi, în veşminte regale, în altele poartă coifuri şi armuri etc.), aşa cum vedem la Dorohoi şi Popăuţi-Botoşani şi, mai târziu, la Probota. În pandantivi sunt, tradiţional, prezentaţi evangheliştii. Registrul evangeliştilor, tipic pentru bisericile moldoveneşti, este deplasat pe intradosurile arcelor mari. În lipsa de spaţiu, ciclul care a fost „sacrificat" pare a fi cel al *Dodecaortonului*. În registrele mediane ale zidurilor sunt reprezentate scene din *Viaţa Sf. Ioan cel Nou* şi *Pătimirile lui Hristos*, iar în cel al teoriei sfinţilor – părinţii cuvioşi. Privit în general, programul iconografic al paraclisului Sf. Ioan cel Nou pare a deriva din cele ale ctitoriilor ştefaniene din a doua jumătate a ultimului deceniu al secolului al XV-lea (Hârlău, Dorohoi, Popăuţi-Botoşani, Neamţ).

Încetarea căsătoriei prin divorț în Țara Moldovei (sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea): considerații generale

CZU: 94:316.356.2(438)"16/18"

Alina FELEA

O problemă deosebită pentru cercetarea instituției căsătoriei și a instituției familiei este încetarea căsniciei. În sec. al XVII-lea - începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, un mariaj valid putea înceta în două cazuri: în urma decesului unuia sau al ambilor soți și în urma divorțului. Încetarea căsătoriei în urma divorțului însemna dizolvarea unei căsătorii valabile de către o autoritate ecleziastică, deoarece această problemă ținea de competența Bisericii.

În studiile referitoare la istoria vieții de familie, divorțurile se numără printre pericolele care amenințau familia nucleară, întemeiată în baza căsătoriei, constituind dispariția instituției căsătoriei. Pentru secolele XVII, XVIII și începutul sec. al XIX-lea, cercetarea aspectelor legate de cazurile de divorț ale ortodocșilor, identificate în societatea Țării Moldovei, era o problemă dificilă și controversată din mai multe puncte de vedere:

1) În primul rând vom remarca motivația limitată pentru divorț. Deși căsătoria unui ortodox era considerată indisolubilă, totuși Biserica Ortodoxă a permis desfacerea căsătoriei în anumite cazuri, pe primul plan fiind adulterul, dar a mai admis divorțul și din alte motive, precum comportamentul inadecvat, bătăile și amenințarea vieții, alungarea soției de acasă, călugăria, erezia, proxenetismul, lesbianismul, pedofilia etc. Reieșind din aceste motive, este clară diferența în situația familiilor de confesiune ortodoxă, spre deosebire de cele ale romano-catolicilor, cărora divorțul le era interzis. În cazul acordării divorțului, conform dreptului canonic ortodox, celui vinovat de desfacerea mariajului i se interzicea recăsătorirea. În unele cazuri, o astfel de interzicere se referea la ambii parteneri maritali.

2) În al doilea rând, principiile morale din perioada respectivă, care se bazau pe valorile creștin-ortodoxe, conform cărora căsătoria era considerată indivizibilă, deoarece a fost constituită prin voința Domnului, fiind și binecu-

vântată, încuviințau și susțineau necesitatea menținerii unei căsnicii, indiferent de factorii nefavorabili mariajului, de relațiile încordate între soți și de imposibilitatea conviețuirii în cuplu. Comportamentul populației, aflate în totalitate sub impactul moralei creștine, era dependent de atitudinea comunității și a rudelor.

3) În perioada sec. al XVII-lea - începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, instituția căsătoriei era sub controlul Bisericii Ortodoxe și al statului, astfel că se căutau diferite căi de menținere a familiei nucleare.

4) Din cauza motivelor expuse mai sus, divorțurile erau puține și nu se manifestau la scară mare în relațiile dintre soți sau în raporturile sociale, fiind înregistrată și lipsa surselor documentare, care ar face mai multă lumină în acest subiect.

Schimbările modernizatoare, impactul suflului european în spațiul românesc s-au remarcat, în special, la începutul sec. al XIX-lea, când sunt înregistrate mai multe cereri de divorț, de cele mai dese ori inițiatoare fiind femeile.

Basarabia la 1828: relații comerciale și negustori (descrisă într-un memoriu prezentat instituțiilor imperiale ruse) (II)

CZU: 94:339.5(478)"1828"

Valentin TOMULEȚ

Autorul analizează a doua parte a memoriului din 1828, depozitat în Fondul *Cancelaria guvernatorului Basarabia* (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1199, f. 1-69 verso), prezentat de instituțiile regionale administrației imperiale din Sankt Petersburg după suprimarea autonomiei limitate și provizorii a Basarabiei, în baza Regulamentului din 29 februarie 1828. Memoriul include mai multe tabele care descriu situația economică, socială și confesională a Basarabiei în anul 1828 și este însoțit de un comentariu destul de detaliat al tabelelor, ce se aseamănă mai mult cu un raport, pe care instituțiile regionale îl prezentau anual la Petersburg, începând cu anul 1842 (inițial, datele cu referire la populație conțineau informații pentru întreaga Basarabie, iar după 1847 – pentru fiecare centru județean și județ aparte).

Memoriul include date privind cantitatea și valoarea mărfurilor importate de peste hotare prin vama Sculeni și posturile vamale Leova și Lipcani, în anul 1827, și prin vama Noua Suliță și postul vamal Reni, în anul 1828. Astfel, acesta permite să stabilim cu care din țările europene întrețineau relații comerciale Basarabia și Imperiul Rus.

Un interes aparte prezintă compartimentele dedicate comerțului (Tabelul „V" de la sfârșitul memoriului), cu specificări privind comerțul interior și cel exterior, numărul de porturi maritime și de vase, venite și plecate cu mărfuri, și valoarea mărfurilor transportate, numărul iarmaroacelor din orașe și ținuturi, numărul negustorilor și mic-burghezilor încadrați în comerț, numărul vămilor și posturilor vamale, venitul obținut de la încasarea taxelor vamale, valoarea mărfurilor confiscate etc.

Destul de prețioase sunt comentariile detaliate (69 de file scrise pe ambele părți) cu referire la cele 10 tabele, anexate la sfârșitul memoriului, ce ne oferă posibilitatea de a înțelege procesele care au avut loc în Basarabia în această perioadă de timp.

Listele nobililor cu drept de vot – sursă importantă în studierea istoriei nobilimii din Basarabia (studiu de caz: alegerile nobiliare din 1847)

CZU: 94:316.343.32(478)"1847"

Cristina GHERASIM

Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia reprezintă un organ deliberativ suprem al nobilimii basarabene, instituit în baza Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, dar introdus treptat, pe parcursul anilor 1818-1823. Potrivit Regulamentului, prin intermediul Adunării Deputaților, nobilimea din Basarabia avea dreptul de a alege și de-a destitui din funcție pe funcționarii instituțiilor regionale și de a numi tutorele proprietăților funciare moșierești.

Respectiv, odată la 3 ani, în regiunea Basarabia se desfășurau alegeri nobiliare, iar prin ordinul guvernatorului general, începea pregătirea propriu-zisă pentru organizarea acestora. Fiecare mareșal județean urma să prezinte listele nobililor care dețineau dreptul, conform criteriilor existente în legislație, de a participa la alegeri și de a fi aleși în diferite funcții. Listele respective conțineau informații despre numele, prenumele, patronimicul, funcția și vârsta nobilului cu drept de participare la ședințe, precum și despre numărul țiganilor și țăranilor care locuiau pe moșiile acestuia, denumirea moșiilor, venitul anual obținut de pe ele, deținerea podgoriilor, livezilor, morilor de apă sau de vânt, a fabricilor etc., precum și numărul Cărții Genealogice a neamurilor nobile din Basarabia, unde era inclus respectivul pretendent.

Spre exemplu, în anul 1847, mareșalul județean al nobilimii din județul Soroca a prezentat trei liste ale nobililor, care aveau dreptul să participe la viitoarele alegeri: Lista nobililor din județul Soroca cu drept de vot de a participa la alegeri, care conținea 63 de persoane; Lista nobililor din județul Soroca cu dreptul de a participa la alegeri prin reprezentanți, care include 35 de persoane; Lista nobililor din județul Iași-Soroca cu dreptul de a participa la adunările nobiliare și la alegeri prin tutelă, alcătuită din cinci persoane. Respectiv, analiza acestor registre constituie o sursă importantă de patrimoniu, care ne permite să realizăm o imagine complexă despre situația nobilimii din Basarabia în anul desfășurării alegerilor în cadrul Adunării Deputaților Nobilimii.

Baptiștii germani din Basarabia

CZU: 94:286(=112)(478)(091)

Vasile FILAT

Coloniștii germani din Basarabia au fost primii care au îmbrățișat credința baptistă. În anul 1874, pastorul August Liebeg a venit să conducă biserica baptistă germană din Odesa și a inițiat o vastă activitate misionară printre coloniștii germani din Basarabia, ajungând până la 32 de puncte misionare. Dacă în 1874 biserica din Odesa număra 62 de membri, peste patru ani, în 1878, numărul credincioșilor bisericii din Odesa și din punctele de misiune a crescut până la 526. Peste alți șase ani, în 1884, în urma misiunii desfășurate de Liebeg și biserica din Odesa, în tot arealul de misiune erau 875 de baptiști, dintre care cel mai mare număr era în Basarabia. Coloniștii, care au trecut la credința baptistă, proveneau din biserica luterană evanghelică. Mai mulți predicatori germani au venit în Basarabia cu scopul misiunii. Chiar și pastorul metodist Pieter Jathe a contribuit la răspândirea credinței baptiste, când a botezat pe Catarina Horungeb în colonia germană Danielsfield. În raportul despre coloniile germane din regiunea Odesa, gubernia Herson și Basarabia, trimis în anul 1874 și publicat în revista americană The Baptist Missionary Magazine, se relata că era greu să găsești în aceste regiuni o colonie germană unde să nu fi existat comunitate baptistă. În unele colonii, fiind mulți convertiți și neavând un spațiu pentru întâlniri comune, credincioșii se adunau pentru servicii divine în trei sau chiar și în șase localuri în același timp. Cultul baptist a fost recunoscut legal în Basarabia în anul 1880, la cererea baptiștilor proveniți dintre coloniștii germani. Cu un an înainte, la 27 martie 1879, în Rusia a fost adoptată legea despre chestiunile spirituale ale baptiștilor, conform căreia baptiștii aveau dreptul „să-și mărturisească liber învățătura și să exerseze riturile credinței în conformitate cu obiceiurile lor". La 4 mai 1880, în colonia germană Danielsfel s-au întrunit 35 de coloniști germani baptiști din Basarabia și au alcătuit un demers la adresa guvernatorului, prin care au cerut să fie recunoscut cetățeanul german Ausust Liebeg în calitate de conducător spiritual al baptiștilor din Basarabia, iar locuitorul coloniei Maloiaroslaveț II August Klundt – ca adjunct. Au luat ceva timp și unele complicații de procedură,

dar la sfârșitul lunii noiembrie guvernatorul a dat aviz pozitiv cererii și, astfel, comunitatea baptistă a fost legalizată în Basarabia. Nu dispunem de mărturii despre activitatea de misiune a coloniștilor germani baptiști din Basarabia, care să fi dus la convertirea românilor sau a reprezentanților altor etnii din regiune, care să fi rezultat în plantarea bisericilor baptiste printre localnici. Toate sursele existente scot în evidență doar o amplă activitate misionară a coloniștilor germani printre conaționalii lor din alte colonii. Bisericile baptiste rusești din localitățile dobrogene Cataloi și Tulcea au jucat un rol important în formarea primelor biserici baptiste rusești din Basarabia. Mai apoi, pastorul Vasili Pavlov a făcut intens misiune în orașele Tiraspol, Bender și Chișinău și a reușit să instituie biserici. În același timp, credincioși ucraineni au adus credința baptistă în orașul Soroca și au creat acolo o biserică. Datorită cunoașterii limbii ruse, primii români din Basarabia au contactat aceste biserici și au trecut la credința baptistă.

Sistemul de patente în domeniul comerțului în Basarabia și România (1859-1914)

CZU: 94:339.5(498+478)"1859/1914"

Andrei EMILCIUC

La începutul secolului al XIX-lea regimul de castă, existent în epoca medievală, prin organizarea unor bresle sau ghilde pentru apărarea intereselor comune și monopolul comercial și al producerii de mărfuri prin meșteșugărit, încă persista în sud-estul și estul Europei.

Reformele din domeniul fiscal impuneau totuși pătrunderea unor elemente moderne și în această sferă, mai ales în ceea ce privește breslele sau ghildele negustorești, fapt ce determina deschiderea acestora pentru toți doritorii, în schimbul achitării patentei, ce acorda dreptul de a practica toate formele de comerț, acordate prin lege ghildei respective. Atât în Principatele Române, cât și în Basarabia, inițierea regimului de patente ține de începutul anilor '30 ai secolului al XIX-lea. El fusese introdus nu separat de sistemul de bresle sau ghilde, ci în strânsă legătură cu acesta, devenind astfel o formă mixtă, impusă după principii fiscale, dar păstrând anumite limitări medievale.

Abia în anii '60 ai secolului al XIX-lea, sistemul de patente în domeniul comerțului cunoaște o transformare modernizatoare importantă – atât în Principatele Române Unite / România, cât și în Basarabia, ca parte a Imperiului Rus. Toate aceste reforme vizau, în primul rând, regimul fiscal al supunerii activităților comerciale, stabilindu-se drept criteriu de bază profitul realizat de comerciant. Erau fixate două criterii determinante: tipul comerțului practicat și numărul populației sau importanța economică a localității în care erau realizate afacerile comerciale. Se schimbă însăși perceperea unei „afaceri comerciale" – de la una care realiza strict operațiuni de vânzare-cumpărare de mărfuri, la una ce realiza orice operațiuni generatoare de venit, inclusiv servicii: de la cele bancare, notariale, de brokeraj, de transport și navigație, de schimb valutar, de scontare și creditare până la cele de cazare sau alimentație publică. Într-o categorie separată au fost incluse chiar și stabilimentele industriale, precum uzinele și fabricile. Ca urmare,

patenta de comerciant se transformă în una de antreprenor, reflectând în mod clar procesul de pătrundere a capitalului comercial în sfera industrială și cea financiar-bancară.

Până la sfârșitul perioadei de referință, oficialitățile de profil – atât cele române, cât și ruse – au urmărit să mențină un sistem fiscal care să nu îngrădească dezvoltarea afacerilor prin taxe de patentă excesive. Totuși statutul periferic al Basarabiei a limitat substanțial, spre deosebire de România, dezvoltarea unor întreprinderi comercial-industriale de prim-rang, instituționalizate sub forma unor companii sau societăți pe acțiuni. O altă cauză a situației în cauză l-a servit și faptul că în Imperiul Rus, chiar și la 1914, în mod total anacronic, acest lucru presupunea achitarea patentei de negustor de ghildă.

Dinamica vieții cotidiene în Basarabia în contextul factorilor politici și economici (anii 1930)

CZU: 94:316.728(478)"1830"

Aurel FONDOS

Factorul politic privind dinamica vieții cotidiene în Basarabia (anii 1930) se revede în cadrul sistemului politic din România în perioada monarhiei constituționale (1918 - februarie 1938). Elementele-cheie ale sistemului politic ce au fost supuse modernizării strategice și evenimentele cruciale, în acest sens, sunt vizibile în procesele de dezvoltare și aprobare a Constituției din martie 1923 – fundamentul regimului politic, rolul monarhiei ca o structură statală decisivă, al Parlamentului, al partidelor politice, al sistemului electoral și evoluția legislației electorale, a alegerilor parlamentare și locale.

În acest context, rolul factorului politic a avut efecte asupra proceselor de modernizare a sectoarelor principale de activitate ale economiei, precum agricultura, industria și comerțul.

Agricultura era elementul preponderent în Basarabia. Circa 85% din numărul populației locuia în mediul rural. Reforma agrară din 1921, una dintre cele mai radicale din Europa, a afectat masiv realitățile social-economice moștenite de Imperiul Rus, iar în Basarabia s-a încheiat în 1923. „Casa Noastră", instituția special numită să gestioneze retrocedările, a conferit țăranilor basarabeni titlurile legale de proprietate. Dacă în celelalte provincii românești pământul s-a luat de la proprietarii direcți, în Basarabia s-a preluat într-o primă fază de la țărani, care îl ocupaseră în 1917-1918, dar tot pentru a fi retrocedat lor, și nu din motive de expropriere.

Bazele industriei în Basarabia țineau, în principal, de modul colonial țarist în care fusese organizată această ramură. Scopul lor era să prelucreze materii prime, care urmau să fie utilizate în metropolele industriale. Niciuna dintre ele nu era, practic, în mâna românilor. Industria se dezvoltă în special în relație cu agricultura: mori, tăbăcării, fabrici de săpun, de ulei, industria alcoolului. După unirea cu regatul Român, progresul a fost evident și aici: dacă înainte de război existau 207 stabilimente industriale, care pro-

duceau 250.000.000 lei, în 1932 existau deja 213 fabrici, care produceau 800.000.000 de lei.

Modernizarea infrastructurii Basarabiei avea să resimtă cel mai puternic șocul proiectului de modernizare, derulat la scara României întregite în domeniul comunicațiilor și al transportului. După război, în Basarabia exista o cale ferată deplorabilă (plus ecartament diferit de cel românesc). Progresul a fost evident și cuantificabil. În 1919, drumul Galați-Chișinău se făcea în 19 ore, în 1938 se făcea în 8 ore; dacă înainte de război în Basarabia circulau 29 de locomotive, în 1920 circulau 130. Dacă pe linia Chișinău-Ungheni nu circula decât un singur tren zilnic, în 1940 circulau deja cinci trenuri zilnic.

Comerțul s-a dezvoltat și el: în 1938 existau peste 20.576 de firme individuale și comerciale, dar structura etnică s-a păstrat – 5.209 românești (17%), 8.136 evreiești și 5.584 de alte naționalități. Explicația nu este greu de găsit: deși imperfectă, democrația românească funcționa atunci, la fel și economia de piață. Regulile jocului erau, pe cât e posibil, respectate, iar câștigătorii nu erau decișii înainte.

Influența factorilor politici și economici în procesele de modernizare a vieții cotidiene arată că singurul proiect de modernizare europeană a Basarabiei în secolul XX a fost cel românesc, derulat în perioada interbelică.

Orașul Chișinău în primele luni ale re-ocupației sovietice (august-decembrie 1944)

CZU: 94(478-25)"1944"

Anatol PETRENCU

La 24 august 1944, or. Chișinău a fost reocupat de Armata Roșie. La scurt timp, organele administrației sovietice au preluat controlul orașului. Documentele de arhivă demonstrează că organizarea conducerii orășenești a fost pregătită până la ocuparea orașului. Astfel, la 12 august 1944, la ședința Biroului orășenesc Chișinău al Partidului Comunist (bolșevic) din Moldova (prim-secretar al Comitetului orășenesc Chișinău era L. Selivanov) au fost numiți funcționarii de partid, între care primii secretari ai comitetelor raionale din Chișinău: Mihail Glebov (raionul Stalinski), Grigori Bușlaev (r-nul Leninski), Constantin Șcerbenko (r-nul Krasnoarmeiski).

Odată instalată, administrația rusească a orașului Chișinău s-a confruntat cu o serie de probleme:

– Acapararea abuzivă de către noile autorități a imobilelor și inventarului din ele. Astfel, în ședința Biroului orășenesc de partid au fost prezentate numeroase exemple, între care și faptele angajaților Comisariatul poporului pentru afaceri interne (NKVD). Aceștia au acaparat un șir de imobile, afișând tăblițe „Zaniato NKVD" („Ocupat de NKVD") și au pus santinele care nu permiteau conducerii orășenești să intre în interior. Au fost prezentate cazuri de sechestrare abuzivă a mobilei și averii orășenilor (de ex., locuitorului Tomici i-a fost luat cu forța pianul).

– În perioada respectivă, autoritățile orașului nu au reușit să restabilească asigurarea cu apă potabila sau menajeră, precum și canalizarea. Din cauza acestor neajunsuri, în luna noiembrie, în Chișinău s-a produs o epidemie de tifos exantematic și febră tifoidă. Focarele bolii infecțioase au fost Centrul de triere, gara feroviară, Centrul de transfer al Comisariatului militar orășenesc, piețele agricole. Autoritățile au numit o Comisie extraordinară anti epidemiologică în frunte cu Nicolae Vizitei, președintele Comitetului (executiv) orășenesc Chișinău.

– Condițiile din spitale erau de groază. De exemplu, în Spitalul nr. 3 de boli infecțioase, 170 de persoane infectate de tifos exantematic erau culcate pe podele, cazarmamentul lipsea cu desăvârșire, încăperile nu erau încălzite. Epidemia a afectat și corpul medical al spitalului: în noiembrie 1944 au murit de tifos exantematic un medic, responsabilul de gospodărie și magazinerul. În ședința Biroului orășenesc de partid comunist au fost expuse alte exemple înfiorătoare: în căminul Trustului de construcții (*Moldavstroi trest*) muncitorii locuiau în camere neîncălzite, ei nu aveau posibilitatea să se spele în băi, erau plini de păduchi. În camere și în curtea căminului nu se făcea curățenie și nu era WC.

Am adus doar câteva exemple – dovadă că noile autorități au comis abuzuri (ocuparea imobilelor, sechestrarea mobilei și a obiectelor personale ale orășenilor, care rămaseră în oraș, consum excesiv de băuturi alcoolice etc.) și că nu au fost capabile să rezolve prompt problemele stringente, cu care se confruntau orășenii.

Venirea la putere a comuniștilor in Ungaria, reflectată în sursele istorice ale arhivei CNSAS

CZU: 930.253(498-25):94(439)

István BANDI

După cel de-al Doilea Război Mondial, primul președinte al Ungariei a fost forțat să demisioneze la 31 august 1948. În toate statele care au intrat în sfera de interes sovietică astfel de metode de dobândire a puterii au devenit obișnuite.

Construcția comunismului de tip sovietic în statele din Europa Centrală și de Est a început odată cu dobândirea puterii politice. Acest proces de transformare coercitiva, cu unele întârzieri de fază, biruia mai întâi în Balcani, apoi în Polonia și, în cele din urmă, în Cehia, România și Ungaria.

În Ungaria, comuniștii care au ajuns la putere cu alegerile trucate cu cartonaș albastru, au înlăturat și ultima instituție a sistemului democratic burghez – Președintele Republicii.

Toate aceste evenimente politice pot fi studiate in arhiva CNSAS din București, unde sunt depuse acele materiale, colectate într-un mod extrem de sistematic și ordonate de către fostele servicii secrete românești. Monitorizarea de către autoritățile române a presei internaționale cu referire la situația din Ungaria oferă, pe de o parte, o prezentare detaliată a luptelor politice interne, iar pe de alta, o perspectivă asupra afirmării intereselor politice în diplomația internațională a statelor vecine. Cum a fost văzută Ungaria la nivel internațional și pe ce s-a concentrat conducerea politică românească?

Istoriografia celui de-al treilea val de deportare din RSS Moldovenească (1 aprilie 1951)

CZU: 930.1:323.281(478)"1951"

Nelea CHIHAI

Deportările staliniste au distrus viața a zeci de mii de basarabeni. Cel de-al treilea val de deportare, cifrat sub denumirea „Nord", va fi un calvar prin ansamblul de atrocități, comise de către autoritățile sovietice, îndreptate spre lichidarea comunității religioase a Martorilor lui Iehova și a familiilor acestora. Acest val de deportare din RSSM nu este studiat în România, fiind abordat doar tangențial în câteva lucrări din Ucraina și Federația Rusă. În Republica Moldova, de investigarea crimelor comise de autoritățile sovietice împotriva Martorilor lui Iehova din RSSM se ocupă dr. Nicolae Fuștei, acad. Valeriu Pasat, dr. Viorica Olaru-Cemîrtan ș.a., fiind scoase în evidență: motivele doctrinare ale deportării comunității religioase „Martorii lui Iehova", pregătirea operațiunii „Nord" și deportarea Martorilor lui Iehova în Gulag, situația comunității după operațiunea „Nord". Deși în literatura de specialitate este elucidată tema deportării „Martorilor lui Iehova", rămâne necunoscută soarta comunității în Gulag. De asemenea, este puțin studiat procesul de revenire la baștină, reintegrarea în comunitate, precum și procesul de reabilitare.

Categoriile comunităților religioase în RSSM

CZU: 94:27/29(478)

Nicolae FUȘTEI

În conformitate cu legislația cultelor, în RSSM activau două categorii de comunități religioase. Prima categorie o constituiau comunitățile legale și a două – comunități ilegale. La cele legale erau atribuite: Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Romano-Catolică, Biserica Ortodoxă de Rit Vechi (Lipovenească), Cultul Mozaic, Cultul Creștin Evanghelist-baptist, Cultul Penticostal, Cultul Adventist de Ziua a 7-a și cultul Molocanilor. Pe lângă cele recunoscute de stat, mai funcționau ilegal câteva asociații religioase „ilegale": inochentiștii, Martorii lui Iehova, Penticostalii, Adventiștii reformați și menoniții.

Statutul cultului legal sau ilegal al comunităților religioase era determinat de faptul dacă au trecut sau nu procedura de înregistrare la organele competente – la Consiliul pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse sau la Consiliul pentru problemele cultelor religioase.

Cele care au trecut înregistrarea erau clasate în categoria cultelor legale, cele ce nu au trecut-o erau incluse în categoria cultelor ilegale cu toate epitetele: antisovietic, totalitar, agent al statelor străine ș.a.

Unele culte religioase și părțile lor componente refuzau din varii motive să treacă procedura înregistrării la organele competente ale statului sovietic, aflându-se în opoziție față de acestea, astfel plasându-se în categoria comunităților ilegale.

Nimereau în categoria comunităților ilegale și comunitățile religioase care ar fi dorit să fie înregistrate, dar li s-a refuzat înregistrarea din varii motive, cel mai des – din nedorința autorităților de a spori numărul comunităților religioase, deoarece obiectivele statului era să lichideze fenomenul religios, considerat ca rămășiță a trecutului întunecat.

Dar și comunitățile religioase înregistrate, care activau legal, puteau fi trecute în categoria celor ilegale pentru varii motive, cel mai des, inventate de autoritățile sovietice, în special pentru presupuse încălcări ale legislației cultelor.

Este necesar să menționăm că în câmpul legislativ intrau și diferite hotărâri, instrucțiuni, scrisori explicative ale celor două Consilii, printre care și „Instrucția cu privire la controlul asupra respectării legislației cultelor". Documentul era cu titlul „secret", cu conținutul acestei instrucțiuni nefiind familiarizați nici colaboratorii Împuterniciților, deoarece se păstra într-un safeu sigilat, destinat pentru documentele secrete. Este firesc că cei cărora li se cerea respectarea legislației nici nu știau ce le este interzis. De aceea autoritățile locale puteau, la propria decizie, să califice cutare sau cutare activitate a comunității ca fiind legală sau ilegală.

Astfel, legislația sovietică nu era consecventă. Atunci când era spre folosul statului, cultele aveau dreptul la activitate filantropică, este destul să ne amintim de ajutoarele colectate de Biserică în timpul războiului. Să nu uităm că cultele religioase erau cei mai mari donatori în Fondul pentru Pace și în Fondul conservării și restaurării monumentelor de cultură și istorie.

Pentru lichidarea comunităților religioase se organizau și provocări. Spre exemplu, venea cineva noaptea la preot și-l implora să meargă acasă să-i boteze copilul care e pe moarte. Preotul nu putea să refuze o astfel de cerere și mergea. După ce pregătea toate cele necesare pentru oficierea botezului, se aprindea lumina în casă și preotul se vedea înconjurat de camere de filmat sau de fotografiat și se întocmea un act despre încălcarea legislației cultelor. Ca urmare, preotul era lipsit de înregistrare și nu mai putea activa. La biserică nu mai era trimis un alt preot și, peste un an, biserica era închisă pe motiv că nu activează. Iar dacă o perioadă de timp, din inerție, comunitatea mai continua să activeze, nimerea în categoria celor ilegale.

Practic, chiar și comunitățile religioase înregistrate, sau legale, erau neputincioase în fața autorităților sovietice, nefiind în stare să-și desfășoare activitatea în deplină corespundere cu credința lor, riscând în orice moment să nimerească în categoria comunităților ilegale.

Mănăstirea Hârbovăț în demersul istoriografic din Republica Moldova

CZU: 930.1:271(478)(091)

Ion MOȘNEGUȚU

Un așezământ de seamă din teritoriul cuprins între Prut și Nistru este vatra monahală de la Hârbovăț. Aceasta a avut un impact deosebit în plan regional – atât prin rolul său în cadrul sistemului monastic, cât și pe plan spiritual, datorită statutului pe care l-a obținut prin prezența Icoanei Maicii Domnului Făcătoare de Minuni (inclusă în calendarele Bisericii Ortodoxe) și a procesiunilor cu chipul acesteia.

În contextul în care s-a declanșat o „revoluție istoriografică", la sfârșitul anilor 1980, remarcăm apariția unor lucrări de sinteză referitoare la evoluția vieții monahale din spațiul dintre Prut și Nistru.

O lucrare enciclopedică, unică în spațiul românesc, o reprezintă volumul „Mănăstiri și schituri din Republica Moldova: studii enciclopedice" (2013, 800 p.). Colectivul de autori a fost constituit din 33 de cercetători științifici din diferite domenii ale cercetării. Un studiu enciclopedic important este cel realizat de protoiereul mitrofor Manole Brihuneț, iar o sinteză referitoare la mănăstirea Hârbovăț este prezentată de preotul Maxim Melinti.

Istoricul Ion Țurcanu aduce, în exclusivitate, date inedite despre contextul închiderii mănăstirii Hârbovăț. O contribuție substanțială în studierea istoriei, circulației și valorii documentare a cărții vechi în Basarabia în sec. XVI-XIX, în identificarea și cercetarea *de visu* a bibliotecilor mănăstirilor din Republica Moldova, în general, și a mănăstirii Hârbovăț, în mod special, a adus-o cercetătorul Igor Cereteu. Cercetătoarea Adelaida Chiroșca a studiat cele șase icoane cu chipul Maicii Domnului de la Hârbovăț din colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei, alături de cele mai reprezentative imagini ale acestui tip iconografic din alte spații.

Începând din anul 2016, istoricul Ion Gumenâi a reușit să editeze patru volume din cele zece ale manuscrisului „ultimului cronicar al sec. al XIX-lea", ieromonahului mănăstirii Noul-Neamț Andronic Popovici „Istoria

sfintelor mănăstiri Neamț și Secu". Volumele respective sunt importante, deoarece ne prezintă informații despre moșia Hârbovățului, toponimia etc.

În monografia consacrată „mănăstirii rezistenței", cum este, pe bună dreptate, numită mănăstirea Japca, singurul complex monahal neînchis de la înființare, cercetătorul Ion Valer Xenofontov prezintă mișcările monahale cu tangențe directe asupra mănăstirii Hârbovăț, iar o informație utilă este cea referitoare la ceremonia de transferare a Icoanei Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț.

Studierea minuțioasă a literaturii de specialitate demonstrează faptul că, în pofida realizărilor în problema științifică abordată, în opinia noastră, este nevoie de a continua și de a intensifica cercetarea științifică a activității stareților ce au administrat acest sfânt lăcaș. Mai mult ca atât, unii dintre aceștia au avut funcții administrative, influențând, într-o anumită măsură, viața monahală în plan regional. În acest scop, bineînțeles, vom apela atât la realizările autorilor amintiți, dar, în cea mai mare parte, vom încerca să apelăm la sursele primare ce ne sunt accesibile, pentru a aborda problema științifică pe cât de importantă, pe atât de dificilă de a fi realizată, ținând cont de caracterul sumar al datelor pentru anumite etape concrete.

Cum a devenit ateismul disciplină academică

CZU: [211.5 + 141.45]:378(478)(091)

Liliana ROTARU

Ateismul științific a reprezentat o construcție sovietică solidă, elaborată cu multă abilitate, și a fost, în mare parte, funcțională în cadrul ideologic și politic pentru care a fost creat. Având mai multe fațete – ideologică, organizatorică, metodologică, educațională și altele –, ateismul științific a fost pus în practică în și prin învățământul superior, în primul rând, prin disciplina academică *Bazele ateismului științific*, disciplină, care și-a schimbat numele în diferite perioade, în dependența de accentele ideologice și/sau științifice, de subordonarea departamentală și de categoria instituției de învățământ superior, dar și de viitoarea specialitate a studenților.

Ateismul, lupta împotriva bisericii și propaganda antireligioasă au însoțit întreaga istorie sovietică, dar disciplina *Bazele ateismului științific* a ajuns unitate obligatorie în planul de studiu pentru toate specialitățile din instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate din URSS în anul 1964, deși educația ateistă și „propagarea unei viziuni științifice asupra lumii" a fost întotdeauna parte a activității curriculare și extracurriculare în învățământul superior sovietic. După adoptarea celor două hotărâri ale CC al PCUS din 7 iulie și 10 noiembrie 1954, care se refereau la greșelile propagandei științifico-ateiste, propaganda științifică ateistă devine „zona cea mai importantă a activității ideologice" și ateismul științific – factor important în politica educațională. Urmând directivele unionale, CC al PCM dispune, la 3 august 1954, „intensificarea activității de educare a studenților în spiritul materialismului militant", organizarea sistematică a activităților cu caracter științifico-ateist, predarea disciplinelor academice prin prismă ateistă și completarea conținuturilor disciplinei *Materialismul dialectic și istoric* cu cele științifico-ateiste. Încercarea CC al PCM de a introduce *Bazele ateismului* în planurile de învățământ ale instituțiilor de învățământ superior din RSSM (3 iunie 1958) a rămas nerealizată, pentru că autoritățile republicane nu au primit niciun fel de indicații din partea Ministerului Învățământului Superior al URSS. Începând cu anul academic 1959/1961, disciplina *Bazele ateismului* a fost inclusă în planul de învățământ în cate-

goria celor opționale, dar documentele autorităților instituțiilor de învățământ superior, de stat sau de partid republicane doar consemnează acest fapt, fără a detalia. Considerăm că acalmia autorităților era determinată de deficitul de cadre ce ar fi putut asigura predarea *Bazelor ateismului,* precum și de lipsa programelor, manualelor, literaturii și a documentelor programatice.

Astfel, ateismul marxist, ca disciplină academică independentă, a fost introdusă treptat în învățământul superior: paralel cu altă disciplină ideologică – *Materialismul dialectic și istoric,* s-a predat o perioadă un curs facultativ de ateism. Însă, odată ce noul program al PCUS, adoptat de Congresul al XXII-lea al PCUS (31 octombrie 1961), a trasat noua direcție de dezvoltare a URSS – construcția comunismului și crearea unei „societăți fără religie", iar autorităților de partid li s-a indicat să desfășoare o propagandă științifico-ateistă sistematică în scopul de a demonstra inconsecvența religiei și a forma cetățenilor sovietici o viziune „corectă" și „științifică", adică comunistă, asupra lumii, procesul de instituționalizare a ateismului științific în școala superioară se intensifică. Începând cu anul 1961, au fost publicate primele manuale, iar în anul 1964, în baza hotărârii CC al PCUS *Cu privire la măsurile de îmbunătățire a educației ateiste a populație*, disciplina *Ateismul științific* (în volum de 24 de ore academice) devine disciplină obligatorie în toate instituțiile de învățământ superior și medii de specialitate cu profil medical, agricol și pedagogic din subordinea Ministerului Culturii URSS și a ministerelor unionale ale culturii și în calitate de disciplină opțională în toate celelalte unități de învățământ superior. Astfel, către mijlocul anilor ,60 ateismul științific a fost instituționalizat în spațiul academic sovietic, devenind un important factor în politica educațională a statului sovietic de creare a lui *homo soveticus*.

Exilul românesc. Studiu de caz: Monica Lovinescu (1923-2008)

CZU: 929(498)

Ion Valer XENOFONTOV

Monica Lovinescu reprezintă cea mai vocală voce feminină a exilului românesc. Face parte din intelectualii care au sesizat faptul că, odată cu instaurarea regimului comunist în România, prestația ei intelectuală nu va fi solicitată de noul regim, ci, mai mult ca atât, va fi supusă presiunilor sau, în cel mai fericit mod, dacă va conlucra în noile autorități, va trebui să renunțe la vechile concepții „burgheze", iar dacă nu, se va conforma cu noile realități acerbe, va fi marginalizată, având de suferit traume psihice, morale și fizice.

În septembrie 1947 pleacă în calitate de bursieră a statului francez, solicită azil politic și nu mai revine în România. Din Paris duce o intensă activitate intelectuală împotriva noului regim instaurat în România. Publică articole și studii cu tematică românească, traduce în franceză texte românești, colaborează la publicațiile românești din exil. A promovat și cultura românească printr-o serie de studii. Este autoarea capitolului consacrat *Istoriei teatrului românesc* în *Histoire des spectacles* (Pléiade, Editura Gallimard, 1965).

Foarte prodigioasă a fost activitatea la *Radio Europa Liberă*, pe care a desfășurat-o pe parcursul anilor 1962-1992, creând aici un adevărat cenaclu literar. A coordonat săptămânal două emisiuni cu impact major asupra publicului din România: *Actualitatea culturală românească* și *Teze și Antiteze la Paris*. În studiou se vorbea despre lucrări cu parafa „interzis" în România. În discuții se includeau autori români, care prezentau alternative la distorsiunile ideologice ale criticii literare.

Monica Lovinescu va fi o prezență activă și în România postrevoluționară, publicând materiale în revistele literare și politice – *Contrapunct*, *România literară*, *22* ș.a.

Opera literară a Monicăi Lovinescu este una esențială pentru perioada postbelică. Cronicile sale literare radio au fost publicate în lucrarea *Unde scurte* (Madrid, Editura „Limite", 1978). Începând cu 1990, *Editura Humanitas* îi publică constant cronicile literare (considerate de autoare memorii,

mărturii, studii), citite la radio (șase volume de *Unde scurte*), precum și cele elaborate pentru *România literară* (volumul *Diagonale*, 2010).

Una dintre cele mai importante scrieri memorialistice de exil o reprezintă *La apa Vavilonului*, lucrare de memorii în care se abordează atmosfera Bucureștiului copilăriei și tinereții, instaurarea comunismului în România, exilul din Paris.

Eseurile sale politico-istorice sunt antologate în volumul *Etica neuitării* (2008). Cele șase volume de *Jurnale*, publicate în timpul vieții, au fost urmate de ediția postumă *Jurnal esențial* (2010) și de *Jurnal inedit 2001-2002*, ultima lucrare scrisă de Monica Lovinescu (2014).

Monica Lovinescu este autoarea primului roman distopic din literatura română, o carte bătăioasă *Cuvântul din cuvinte* (scrisă în 1955 și publicată în 2007).

Activitatea publicistică, științifică și culturală, promovată cu multă inteligenta de Monica Lovinescu o fixăm în perimetrul luptei cu sistemul și ideologia comunistă. Opera literară a acesteia se încadrează exercițiului rememorării și al strategiei de supraviețuire, în contextul regimului comunist prin cultură, cuvânt, memorie versus antimemorie, atitudine, personalitate și, nu în ultimă instanță, caracter. Este o formă de rezistență și de protest cu rezultate de bătaie lungă, care poate supraviețui oricăror forme agresive ale regimurilor politice.

Eugeniu Russev (1915-1982) – istoric între filologi, filolog între istorici

CZU: 929(478)

Ion Valer XENOFONTOV, Iulia MALCOCI

Eugeniu Russev s-a născut la 24 decembrie 1915 în satul Kubei (azi raionul Bolgrad, regiunea Odesa, Ucraina), județul Akkerman, Basarabia. După absolvirea școlii primare (1926), a fost admis la Gimnaziul de băieți nr. 3 din Chișinău (numit și Liceul de Băieți „Alexandru Donici"), absolvindu-l în 1934. Continuă studiile la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București, absolvind-o în 1939 și obținând licența în istorie.

În 1939 a activat ca șef al bibliotecii la Catedra de slavistică a Universității din București. Concomitent, se înscrie la doctoratul universității, avându-l drept conducător științific pe Petre P. Panaitescu, viitorul rector al universității și apoi deținut politic în primii ani ai regimului comunist. Lucrul asupra tezei a continuat până în noiembrie 1939, atunci când doctorandul este înrolat în Armata Română, la școala de ofițeri în rezervă din or. Bacău. Nu reușește însă să absolve cursurile, deoarece, în urma ocupării sovietice a Basarabiei, la 28 iunie 1940, este nevoit să se întoarcă la Chișinău, unde locuia mama sa.

În perioada 5 martie - 5 august 1941 a fost angajat ca secretar-instructor în secția de moldovenizare a Comisariatului Învățământului Public al RSSM. La 5 august 1941, odată cu părăsirea Chișinăului de către Armata Roșie, a fost încadrat în unitățile de muncă. În perioada 11 februarie - 25 mai 1943, este traducător în Secția Manuale a Comisariatului Învățământului Public al RSSM, ce se găsea în evacuare la Buguruslan, regiunea Orenburg (în 1938-1957 se numea regiunea Cikalov), Rusia. La Buguruslan era evacuat și Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Istoriei, Economiei, Limbii și Literaturii al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, unde E. Russev a fost angajat ca cercetător științific superior. În 1944, Institutul a revenit la Chișinău, unde E. Russev a continuat activitatea până în 1952. Urmează doctoratul cu frecvență redusă (1948-1951) la Institutul de Istorie al AȘ a URSS, susținând (1951) cu brio teza de doctorat.

Consiliul Științific nu doar îi acordă gradul de doctor (candidat) în istorie, ci recomandă autorului să prezinte repetat lucrarea, pentru a susține teza de doctor habilitat. Istoricii mediocri însă nu puteau accepta ca o persoană cu „studii burgheze", școlit de profesori „dușmani ai democrației populare" să devină primul doctor habilitat în istorie din RSS Moldovenească.

La începutul anului 1952, E. Russev a fost exclus din rândul PC al URSS (membru fiind din 1949), iar la 25 mai 1952 a fost eliberat din funcție de la Institut, pe motiv că „nu mai sunt necesari specialiști în Epoca Feudală". După moartea lui I. Stalin, este restabilit la Institut (28 iulie 1953).

E. Russev activează la Chișinău atât ca istoric, cât și ca filolog. Primele sale publicații sunt scrise împreună cu N. Corlăteanu, colegul său de gimnaziu: *Abecedarul moldovenesc pentru școlile de adulți* (1945, 1949), *Culegere de exerciții de ortografiere a limbii moldovenești* (1947, 1948, 1949). A publicat și lucrări de istorie: *Domnitorul Moldovei Petru Rareș* (1946), *Lupta poporului moldovenesc împotriva jugului otoman* (1968). Micromonografiile sale *Miron Costin* (1978) și *Ion Neculce* (1980) au apărut și în limba rusă în 1982 și 1984 corespunzător.

La 2 august 1961, prin Hotărârea Prezidiului AȘ a RSSM, E. Russev a fost numit director al Institutului de Istorie al Academiei, funcție deținută până în 1970. A continuat activitatea în calitate de cercetător științific superior la Institutul de Limbă și Literatură al AȘ a RSSM (1970-1982).

Slujitori ai altarului înhumați în Cimitirul Central din Chișinău

CZU: 262.14:718(478-25)

Octavian MOȘIN

Fondat în anul 1811, Cimitirul Central din Chișinău multă vreme a fost rezervat în exclusivitate persoanelor de confesiune creștin-ortodoxă. Din prima jumătate a sec. XIX datează și biserica din incinta cimitirului, cu hramul „Tuturor Sfinților", una dintre cele patru din capitală care au funcționat și în perioada sovietică.

La momentul de față, în acest cimitir sunt înmormântate peste 12 mii de persoane, dintre care numeroși slujitori, monahi și ctitori ai Bisericii.

Nevoia identificării mormintelor unor slujitori înhumați aici este determinată de practica reînhumării pe locul mormintelor care nu prezintă valoare istorică sau pentru care nu sunt achitate taxele de întreținere. O altă problemă care afectează cimitirul, este vandalizarea și furtul crucilor, monumentelor sau busturilor unor personalități ale Bisericii: preoții Alexei Mateevici, Alexandru Cristea, Mihail Ceachir ș.a.

Astfel, anual se pierd urmele înhumării și numele a numeroși oameni care au slujit Domnului.

Prin acest studiu s-a propus identificarea mormintelor vrednicilor slujitori înmormântați în acest cimitir și recuperarea, pe cât este posibil, a istoriei vieții și activității lor.

În perioada anilor 2019-2022 au fost identificate peste 60 de morminte ale unor preoți și preotese, care au slujit la biserica din cimitir, ale unor personalități bisericești, care au marcat viața spiritual-culturală din capitală pe parcursul ultimelor două secole.

Credem că cel mai vizitat mormânt este al preotului-poet Alexei Mateevici, apoi ale slujitorilor compozitori Mihail Berezovschi și Alexandru Cristea.

Numeroase morminte sunt ale unor duhovnici din capitală. Cu multă evlavie este vizitat de către credincioși mormântul ultimului mare duhovnic din Chișinău – părintele Agafonic Potoroacă, de la decesul căruia s-au împlinit șapte ani. Zilnic la acest mormânt se săvârșesc rugăciuni și se aprind candele.

Pe una din aleile centrale ale cimitirului găsim numele protoiereului Mihail Ceachir, un adevărat „luminător" al Basarabiei și apostol al găgăuzilor.

Puțini sunt cei care știu de mormintele a doi ierarhi. Unul este arhiepiscopul Benedict Poleacov, care a păstorit catedra de Chișinău între anii 1947-1948, iar înainte de a fi ridicat în treapta arhierească a slujit la biserica din acest cimitir. De la al doilea ierarh se păstrează doar inscripția – Arhiepiscopul Afanasie.

De rând cu preoții de mir, descoperim numele mai multor preotese. Mai mulți vizitează mormintele preotesei Irina Cij, care a decedat acum un an la 38 de ani, lăsând opt copii minori, dar și a preotesei Maria Mihalaș, care a ajuns la venerabila vârstă de aproape 90 de ani. În total, în cimitir sunt vizibile 15 morminte ale unor preotese, majoritatea înhumate alături de soți.

Mai mulți nevoitori și-au găsit odihna de veci în acest cimitir. Printre slujitorii din rândul monahilor se numără doi stareți de mănăstiri – arhimandritul Iosif Gargalîc de la Mănăstirea Noul Neamț (Chițcani) și arhimandritul Veniamin Batîr de la Mănăstirea Curchi.

Alți preoți, înhumați în Cimitirul Central, au slujit în parohii din capitală sau în suburbiile ei. Spre exemplu, protoiereul Anatolie Pușcaș a fost paroh al bisericii „Sf. Haralambie" din centrul capitalei, iar părintele Constantin Stăvilă mulți ani a păstorit parohia „Acoperământul Maicii Domnului" din s. Ghidighici.

De asemenea, întâlnim și mormintele unor slujitori de la țară, care au fost aduși de către copii în capitală. Aici, fie au slujit după pensionare, fie pur și simplu au avut locuri rezervate. E cazul preoților Ilie Potoroacă, Constantin Avornic ș.a.

Pe unele cruci se păstrează doar prenumele slujitorilor, după cum citim „Протоиерей Константин" și doar unele presupuneri sau amintiri sunt legate de acești oameni ai lui Dumnezeu.

Până nu demult, mai multe creștine îngrijeau mormintele slujitorilor. Recent a trecut la Domnul ultima dintre ele, care purta de grijă mormintelor părăsite – sora Eva Sinitaru.

Nădăjduim, că prin acest modest studiu să nu dăm uitării aceste nume, care au dus crucea slujirii din sec. al XIX-lea până în zilele noastre.

CUPRINS

PROGRAM 3

REZUMATELE COMUNICĂRILOR 12

Vasile DIACONU
Dinamica locuirilor Precucuteni în zona subcarpatică. Studiu de caz: bazinul hidrografic Topolița 12

Adela KOVACS, Vasile DIACONU
Considerații despre un nou altar precucutenian de la Topolița (jud. Neamț) 13

Vasile DIACONU
Unele considerații privind industria litică din bronzul mijlociu de la est de Carpați 14

Mariana SÎRBU
Completări privind lotul artefactelor din piatră, descoperit în incinta primei așezări de tip Noua, cercetate pe teritoriul Republicii Moldova 15

Eugen MISTREANU
Un lot de piese din lut, caracteristice epocii bronzului târziu, descoperit în situl Cucoara I (identificat în fondul Muzeului Național de Istorie a Moldovei) 17

Sorin-Cristian AILINCĂI, Mihai CONSTANTINESCU, Simina STANC, Florian MIHAIL, Aurel STĂNICĂ, Marian MOCANU, Corina SIMION, Mirela MIHON, Doru PACESILA, Alexandru PETRE
Noi date despre locuirea din prima epocă a fierului de la Enisala–*Palanca*, jud. Tulcea 19

Gheorghe POSTICĂ
Istoricul cercetărilor arheologice de la Hansca 21

Andrei COROBCEAN
Considerații privind abordarea identităților și proceselor etnice în lucrările lui Ion Niculiță 23

Vitalie SOCHIRCĂ, Tatiana NAGACEVSCHI
Considerații privind vârsta solurilor din stratul cultural aferent epocii fierului în siturile arheologice din microzona Saharna 25

Aurel ZANOCI, Mihail BĂȚ, Victor DULGHER, Vladimir CHITIC, Daniel CUCULESCU
Cercetări perieghetice în preajma satului Socola, raionul Șoldănești 27

Vlad VORNIC, Vladimir CHITIC, Sergiu POPOVICI, Sergiu HEGHEA
Un sit arheologic din prima epocă a fierului, descoperit la Pohrebeni-Otac 29

Aurel ZANOCI, Daniel CUCULESCU
O nouă fortificație „circulară", descoperită în Pădurea Păpăuților, raionul Rezina 31

Natalia MATEEVICI
Artefacte ceramice grecești, descoperite în microzona Hansca (Republica Moldova) 32

Mihail BĂȚ
O descoperire latenoidă de la Mașcăuți „Poiana Ciucului" 33

Michael MEYER, Octavian MUNTEANU, Torben SCHATTE, Mihail BĂȚ, Vasile IARMULSCHI, Nicolae BATOG
Studii interdisciplinare în situl Ivancea – *sub Pădure* în anul 2021 34

Vasile IARMULSCHI
Pilipenkova-Gora – o așezare de epocă Latène târzie din regiunea Niprului Mijlociu 36

Sergiu MATVEEV, Vlad VORNIC, Tudor BRANIȘTE
Un pinten de fier din sec. IV p. Chr. descoperit la Lipoveni 37

Vlad VORNIC, Sergiu MATVEEV
Un mormânt din epoca hunică, descoperit la Costești 39

Ludmila BACUMENCO-PÎRNĂU
Mărturii arheologice privind jocurile practicate în Moldova medievală 40

Ion EREMIA
Stăpânirile domnilor Țării Moldovei dincolo de Nistru – Cetatea Cern 41

Alexandru BEJENARU
Problema Țării Șipenițului în istoriografia română și ucraineană 42

Ion CHEPTENE
Acta Tomiciana – izvor de referință în cercetarea relațiilor politice moldo-polone din secolul al XVI-lea 43

Emil DRAGNEV
Programul iconografic al sistemului de boltire a paraclisului Sf. Ioan cel Nou de la mănăstirea Bistrița 45

Alina FELEA
Încetarea căsătoriei prin divorț în Țara Moldovei (sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea): considerații generale 47

Valentin TOMULEȚ
Basarabia la 1828: relații comerciale și negustori (descrisă într-un memoriu prezentat instituțiilor imperiale ruse) (II) 49

Cristina GHERASIM
Listele nobililor cu drept de vot – sursă importantă în studierea istoriei nobilimii din Basarabia (studiu de caz: alegerile nobiliare din 1847) 50

Vasile FILAT
Baptiștii germani din Basarabia 51

Andrei EMILCIUC
Sistemul de patente în domeniul comerțului în Basarabia și România (1859-1914) 53

Aurel FONDOS
Dinamica vieții cotidiene în Basarabia în contextul factorilor politici și economici (anii 1930) 55

Anatol PETRENCU
Orașul Chișinău în primele luni ale re-ocupației sovietice (august-decembrie 1944) 57

István BANDI
Venirea la putere a comuniștilor in Ungaria, reflectată în sursele istorice ale arhivei CNSAS 59

Nelea CHIHAI
Istoriografia celui de-al treilea val de deportare din RSS Moldovenească (1 aprilie 1951) 60

Nicolae FUȘTEI
Categoriile comunităților religioase în RSSM 61

Ion MOȘNEGUȚU
Mănăstirea Hârbovăț în demersul istoriografic din Republica Moldova 63

Liliana ROTARU
Cum a devenit ateismul disciplină academică 65

Ion Valer XENOFONTOV
Exilul românesc. Studiu de caz: Monica Lovinescu (1923-2008) 67

Ion Valer XENOFONTOV, Iulia MALCOCI
Eugeniu Russev (1915-1982) – istoric între filologi, filolog între istorici 69

Octavian MOȘIN
Slujitori ai altarului înhumați în Cimitirul Central din Chișinău 71

Bun de tipar 20.05.2022
Formatul 60×841/16.
Tirajul 60 ex.
Centrul Editorial-Poligrafic al USM
Str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009